

Zeke László

Jellemrajzok

Theophrasztosz jellemrajzai nyomán

TARTALOM

Bevezetés

- 31. Az irigység
- 32. A féltékenység
- 33. A fontoskodás
- 34. A habzsolás
- 35. Az alattomoság
- 36. Az élvhajászság
- 37. A restség
- 38. A nagyképűség
- 39. A kárörvendés
- 40. A gonoszság
- 41. A bosszúvágyás
- 42. Az úrhatnámság
- 43. Az oktondiság
- 44. A balfácánság
- 45. Az önzés
- 46. A hazudozás
- 47. A piperkőcség
- 48. A köpönyegforgatás
- 49. A tahóság
- 50. A kishitűség
- 51. A kegyetlenség
- 52. Az aggodalmaskodás
- 53. A hűtlenség
- 54. Az álszenteskedés
- 55. A lovagiatlanság
- 56. Az ízlésficam
- 57. A magamutogatás
- 58. A rasszizmus
- 59. Az idegesség
- 60. A szélhámosság

Zárszó

Bevezetés

Az Arisztotelész alapította peripatetikus iskola, a Lúkeion vezetője; természetfilozófia-, technika- és vallástörténész; az ókor legzseniálisabb botanikusa; és persze - mestereit: Platón és Arisztotelészt tekintve korántsem véletlenül - a kiváló filozófus; Theophrasztoz, több mint kétezer évvel ezelőtt írta meg Jellemrajzok című munkáját, a világirodalom első tisztán tipológiai jellegű művét. A „derék és a hitvány” emberek összehasonlításából leszűrte tapasztalatait fanyar humorral, mindnyájunk gyarlóságain élcelődve és mégis érezhetően ember-szerető bölcsességgel tette közzé. Theophrasztoz művében indirekt módon megfogalmazott filozófiai tartalom rejlik: bizony a felvázolt harminc jellemrajz között egyetlen pozitív sem akad. A nem kevés tréfával és iróniával megfestett karakterek mögött érződik annak szándéka, hogy nevetetve gyógyítson ki bennünket gyengeségeinkből. Olvasván a mester munkáját óhatatlanul felmerül bennünk a gondolat: vajh mi az az erőforrás, amelynek segítségével az emberi rossziaságot igencsak jól ismerő filozófus el tudja kerülni a timoni embergyűlölet zsákutcáját. Hitem szerint bizton állíthatom: az emberekbe vetett hit. Ennek tanúságaképpen hadd álljon itt egy idézet művének ajánlásából: „...úgy vélem... derekabbak lesznek fiaink, ha olyan feljegyzések maradnak rájuk, melyek útmutatásával a legjelesebbek társaságát és barátságát fogják majd választani, hogy ők se legyenek alábbvalóak.”¹

A mű közvetlen előzményének (A nagylelkű ember) alkotójában Arisztotelészt tisztelhetjük; a buzgó utódok között pediglen ráakadhatunk Ben Jonsontól kezdve, John Donne mellett elhaladva, Samuel Johnsonon át, George Eliotról sem megfélekezve, közben még Jean de La Bruyere-re is vetve egy pillantást, - nővéremet sem hagyva figyelmen kívül -, egészen Stark Youngig (rólam már nem is beszélve) sokmindenféle flótásra, kik mind úgy tekintenek a jó öreg „Theo”-ra, mint minden lélek-búvár-philosopterek ösatyjára. Elhanyagolván ezúttal társaimat szerény büszkeséggel most jómagam helyezem az olvasóközönség homlokterébe. Szóval, ami engem illet, végére érve a Theophrasztoz-féle Jellemrajzoknak, hiányérzetem támadt. A friss és lendületes írás hirtelen szakadt meg, alapvető emberi rossz tulajdonságok taglalása nélkül. Állíthatná-e bárki tiszta lelkiismerettel, hogy az ókori emberek között nem akadt irigy, féltékeny, gonosz, vagy akár piperkőc? A mű talán szándékosan maradt töredékes; lehet, hogy az eredeti kézirat többi része az enyészeté lett; az is megeshet, hogy valahol még mindig feltáratlan kincsként lapulnak az ókori filozófus máig érvényes bölcsességeit rejtő iratok. Addig azonban, míg a torzón maradt mű titkának kulcsára rá nem akadunk - szíves engedelmével, kedves olvasóm -, közreadom saját írásomat, melyet tekintsenek jobb híján a theophrasztozi mű szerény folytatásának. Talán nem veszik részemről túlzott elbizakodottságnak, ha kijelentem: az általam megélt kilencvenkilenc esztendő, s az emögött sorakozó tengernyi tapasztalat kellő alapot nyújt számomra ahhoz, hogy felnőjek e felemelően nagy feladathoz. A fentiek okán hadd kérjem meg Önöket, hogy ne keressék ebben a kötetben a tettetés, a hízeltetés, a szószátyárság, a bárdolatlanság, a magakelletés, a megátalkodottság, a fecsegés, a rémhírterjesztés, a szégyentelenség, a zsugoriság, az otrombaság, a tapintatlanság, a túlbuzgóság, a szórakozottság, a gorombaság, a babonaság, az elégedetlenség, a bizalmatlanság, a visszataszítótság, a modortalanság, a nagyizálás, a fukarság, a hencegés, a gög, a gyáva-ság, az oligarchia, az örökifjúság, a rágalmozás, a bűnpártolás és a haszonlesés meghatározását, hiszen azokat Theophrasztoz már megírta; én csak a „maradék” rossz tulajdonságok meghatározására hagyatkozom...

¹ Theophrasztoz: Jellemrajzok, Európa Könyvkiadó, Budapest 1982. (Fordította: Szepessy Tibor.) A külön kiemelt definíciók ebből a műből valók.

A sorszámozásnál - ezzel is mintegy felvállalva a theophrasztoszi örökséget - ragaszkodva az „első rész” rendszeréhez, a mester által megfestett harminc jellem után én egyből a harmincegyedikkel indítok.

De nem szaporítom tovább a szót, az irigységgel kezdve rögvest a tárgyra térek.

31. Az irigység

Az irigység nem más, mint önmarcangoló bosszankodás az embertársaink által elért sikerek, vagy megszerzett javak láttán, s annak okán, hogy inkább kívánnánk azokat magunknak.

Irigy az az ember, aki fitymálólag nyilatkozik más barátnéjáról, majd házibulin az első adandó alkalmat kihasználva, az alkoholtól bódult hölgy öntudatlan kérésének készséggel eleget téve, kéjjel a lány nyakába harap. Mi másnak nevezhetnénk, mint jobb helyzetét önzően féltő irigy kutyának azt a szegről-végről ismerős fickót, aki széles és módfelett nevetséges gesztusok kíséretében teszi a szépet egy sereg szemrevaló leányzónak egy kerthelyiség asztalánál, s ahogy betoppansz, szemérmetlenül meg nem ismerve tovább ténykedik? Aztán másnap széles vigyorral odamegy hozzád és válladat veregetve megszólal: „Ugye, milyen klassz buli volt tegnap?” és már be is mutatkozott a frissen összeszedett barátnődnek. Az ilyen ember, meglátván új házadat, őszinte nagyrabecsüléséről biztosít, majd a hátad mögött építőanyag-tolvajnak titulál. Ha netán ő maga a tolvaj, irigykedik társára, aki többet lopott. Ő az, kinek ha nincs autója „majd hülye lesz bunkó módra szennyezni a levegőt”, ha van autója „majd hülye lesz bunkó módra hivalkodni olyan nagy döggel, jó neki a kicsi is”. Ugyancsak irigy az, ki nem hajlandó méltányolni, hogy most nincs rá szükséged, nem akarsz, hogy ott legyen mikor komoly veszélyeket magadra vállalva végre erőt veszel magadon és leszólítod a nőt és többszöri határozott felszólításod ellenére is vigyorogva ottmarad, hátha neki is csurran-cseppen valami; majd mikor a lány fintorogva faképnél hagy, azt állítja, hogy hülyéskedésnek vette felszólításaidat, s ha ezt tudja, elment volna. Szinte már sárga az irigységtől az a „barátnő”, aki a nála sokkal szebb barátnőnek buzgón azt tanácsolja a telefonbeszélgetés alatt, háttérből, hogy „Most rögtön mondd meg neki, hogy nem akarsz soha többé látni!”. Smucig. Beteges izgalommal kémleli, milyen részvényt vásároltál a minap, majd rohan és egy tízezressel nagyobb névértékűt vásárol ugyanabból; ráadásul a végén te leszel a hibás, mikor nagyot buktok mindketten. A pénzedre irigy, fukarságtól sem teljesen ment ember gyakran arról ismerszik meg, hogy mulatókban a fizetés eljövetelekor indokolatlanul hosszú ideig keresi pénztárcáját, majd mikor a pincér ideges topogását megelégedve helyette is fizetsz, hirtelen meghívottnak érzi magát, legközelebb pediglen elvárja, hogy most te hívd meg, hiszen a múltkor ő fizetett helyetted. Ha nyíltan felszólítod, hogy az adósságát rendezze, még mielőtt az a fentiek szerint át nem alakul valahogy a te adósságoddá, akkor addig nem hajlandó fizetni, míg a társaság harmadik tagja - akit viszont tényleg meghívtál - nem egyenlíti ki „tartozását”. Mindezenközben még le is smucigoz: „Ennek a szemétnek van egy csomó pénze és mégis sajnálja.” Végül is a vendéglőkben végrehajtott praktikák eredményeképpen szilárd meggyőződés alakul ki benne önnön ravaszságát illetően. A fenti logika alapján irigység bélyegét süthetjük arra is, ki nem erőlködik a fentebb említett „ravaszságok” kiötlésével, inkább a fizetést közvetlenül megelőzően váratlanul megsértődik (bármin) és mivel a te magatartásod annyira túrhetetlen, hogy azt egy pillanatig sem szenvedheti tovább - a magasabbrendű erkölcsi eszmények vakító fényében megfeledkezve a dolgok pórias, anyagi vonatkozásairól - egyszerűen faképnél hagy. Az irigy emberrel megesik, hogy a katonaságnál szekrényében komoly csokoládé-tartalékokat halmoz fel, majd mikor társai (miután rábukkantak a csoki

bálákra) csak úgy mellékesen arról kezdenek el beszélgetni, hogy lévén egészségügyi hónap, hamarosan szekrényellenőrzés lesz, az e.ü. tisztok csoki után kutatnak, feltárandó a hadsereg nagy fogszuvasodás gócait, nos akkor csendes zugokba félrevonulva két pofára tömi magába az édességet, végül elkeseredetten és a csömörtől, émelygéstől rosszkedvűen jut el csak odáig, hogy valakit megkínáljon. Esküvőn, a menyasszonytánc² idején, ahelyett, hogy leperkálná a zsozsót, az asztalnál marad még egy kicsit enni és a vőfély biztató felszólítására: „Eladó a menyasszony!” még meg is jegyzi: „Kell a francnak!”. Az irigység beszél abból a lányból is, ki meglátván a vetélytársnőt (és annak izgató domborulatait) félhangosan felcsattan: „Nincs ennek a nőnek önkritikája?”.

Az irigység olyan tulajdonság, amely alapformáját tekintve magát az irigy embert emésztí, s mint ilyen, csak akkor válik veszélyessé, ha társul hozzá valami aktív rossztulajdonság, például a gerinctelenség, vagy az ármánykodás. Azt hiszem, ilyen esetekre tartogatta „receptjét” Francois Villon: Az irigy nyelvek balladájában;³ (részlet a versből):

„Szedd egy halászni rest, öreg, kopott,
Fogatlan macska agyát száz darabra;
Végén vén, veszett eb inyéről habot,
Öszvér turháját hozzá aprogatva
- Ha már az ollód szeletekre szabta
S kell hozzá még csatorna-hordalék,
Amelybe patkány dugja orrhegyét,
Folyik zöld és varangyos-béka nyála,
Fut kígyó-, gyík-had s más ily büszke nép:
Az irigy nyelvet ebbe főzd puhára!”

32. A féltékenység

A féltékenység, hogy meghatározásba foglaljuk, szertelen gyanakvás, melyet a szerelmünk általi megcsalás állandónak vélt veszélye táplál bennünk; szintúgy a bizalmatlanság, melyet valamilyen kényelmes pozíció elvesztésének vélt, vagy valós veszélye ébreszt fel bennünk.

Féltékeny az az ember, aki az egyhónapos külföldi távollét alatt szerelmének íródott levelek közül az utolsó végén - a biztonság kedvéért - kifejti: „Lehet, hogy már csak nevetsz soraimon és már régen összeálltál valaki mással, ha egy így van: rohadj meg te szemét!”. Nemkülönbön féltékeny az, ki meglátván téged, mint potenciális „utódát”, eszelős tekintettel, vágyaid netovábbjának vállát megragadva ilyesfélét üvöltözik: „Ha legközelebb meglátom, vagy őt, vagy magamat ölöm meg!”. Féltékeny az a lány, aki látván, hogy elragadtatott tekintettel másra csüggesz, megjegyzi: „Jó a melltartója”. Egyébként a féltékeny ember sajátságos módon ön-

² Menyasszonytánc: Az esküvőt követő lakodalom egyik fénypontja, amikor a menyasszony komoly ellenszolgáltatás fejében (többnyire pénz ritkábban ajándék) táncra perdül a vendégekkel. A népszokáskutatók e hagyomány eredetét kutatva megállapították, hogy az ősi időkben a férfi vendégek tánc helyett magukévá tették a frissen férjhezment menyecskéket. Akkoriban igen komoly mulatságnak számíthatott a lakodalom!

³ Villon összes versei, Európa Könyvkiadó, Budapest 1992. 131. ol. (Az idézett versrészletet Mészöly Dezső fordította.)

szántából és meglehetősen buzgón kutakodik „bizonyítékok” után, szinte várva, hogy elemészt-
hesse magát a beteges kétkedés posványában; s már-már akkor csalódva igazán, ha mégsem
csalják meg. A féltékeny ember gyakran ugrik fel „csak úgy” kedveséhez megnézni mi van
vele, holott aznap délelőtt már találkoztak, majd ha ott talál téged barátnőjével barátilag cse-
vegve, nem ártall már másnap „bosszúból” a te barátnődre ráhajtani. Gyakran hallani minden
valószínűség szerint féltékenység-motiválta névtelenül, telefonon keresztül bejelentett nyilat-
kozatokot: „Te szemét, nyáladzó patkány!”, vagy: „Mocskos pernahajder, te galandféreg!” és
más hasonló kedvességeket. A szerelemféltésből eredő féltékenység tünet-együtteseinek között
nagy számmal találunk gesztusokat, metakommunikatív megnyilvánulásokat, úgymint: félté-
kenyen villogó szemeket; hirtelen, látszólag indok nélküli kirohanásokat, felpattanásokat;
agresszíven össze-összehúzódozó állkapocsizmokat; vagy éppen ezeknek introvertált változa-
taikat: mosolygóst (mely már-már vicsorgásba csap át); fesztelen lazaságot mind a mozgásban,
mind pedig a terpeszkedve ülésben; mindezeket persze erős gyomorremegés kíséri. A
tehetségedet látó, s ettől megrettenve pozícióját féltő ember, ha beugrassz vele valami közös
üzletbe, amíg feladod pozíciódat és áldozol az ügy sikeréért „közös hajóban evez veled”,
majd mikor aláírásra kerül a szerződés: „Ez az én szerződése, én írtam alá, semmi közöd
hozzá; különben is, mit kérdezősködsz itt ilyen agresszíven?!”. Ugyancsak ő az, ki ha vizsgát
kell letenned olyasmiből, amit ő már letudott korábban: hülye vagy, ha nem tanulod meg pár
nap alatt „mint ő”, ha pedig kirúgnak, akkor azért vagy hülye, mert elhitted, hogy az a pár nap
elég lesz; ha nem vagy ott, a főnöknek arról panaszkodik, hogy lusta vagy dolgozni: „tessék,
nézze meg, még mindig nem intézte el”, majd mikor megérkezel, megkér, hogy csináld már
meg a dolgot, neki eddig nem volt ideje rá; ha maszek ügyében helyette jársz el, letol, hogy
belekontárkods a munkájába, meg különben is „hemzsegett a rengeteg hibától”, majd az
ügyfélnek átadja az általad előkészített anyagot, érintetlenül, „tudja, kedves uram, nehéz volt
elintézni, de csak magára való tekintettel összehoztam a dolgot” kísérszöveggel. Megrögzött
szokása, hogy hátad mögött, saját mulasztásaiért cifra jelzők kíséretében téged tegyen
felelőssé főnökeid előtt, majd miután azok egyszers csak számodra meglepően bizalmatlanul
kezdenek el viselkedni, együttérzően szidja őket szeszélyeikért, felelemlegetve, hogy mi minden
hasonlón ment ő át korábban.

A féltékenység már veszélyesebb a közre, mint az irigység, tekintve, hogy mindig valakitől
(kóros esetben mindenkitől) félt valamit, s ha a zöldszemű szörnyeteg úgy Isten igazából be-
gerjed, a következmények beláthatatlanok lehetnek. Híven példázza ezt William Shakespeare:
Othello, a velencei mór című drámája;⁴ - a mű, melyet a féltékenységre példaként emlegetni
már közhelyszámba megy; tekintve azonban, hogy közhelynek tekinteni még nagyobb köz-
hely, így nem rettenünk meg attól - (részlet a műből):

„Othello: Nem vagy lotyó?

Desdemona: Üdvösségemre, nem.

Othello: Hihetném?!

Desdemona: Isten, irgalmazz nekem!

Othello: Így hát bocsáss meg; én ama ravasz
Velencei rimának néztelek, ki Othellónak lett hitvese.”

⁴ William Shakespeare összes drámái III. Tragédiák, negyedik felvonás 2. szín, 571. ol. Európa
Könyvkiadó, Budapest 1988. (Az idézett részletet Kardos László fordította.)

33. A fontoskodás

A fontoskodást nyilvánvalóan úgy foghatjuk fel, mint egyfajta sajátos törekvést saját személyünk vagy a hozzánk fűződő dolgok valóságosnál fontosabb színezetben való feltüntetésére.

Fontoskodó az az ember, aki túl nagy jelentőséget tulajdonítván önmagának, minduntalan szükségét érzi, hogy az élet nyilvánvaló dolgait tudományoskodó definíciókba foglalva közölje embertársaival, például, hogy „a látás: lehetőség a szem közvetítésével valamit a megismerhetőség határáig felismerni”, vagy „az alma: élvezeti gyümölcs az egészség védelmére”, vagy „a házasság két különmű lény egyesülése a szaporodás érdekében”.⁵ A munkahelyen szinte elborzadsz látva a tengersok gond mély barázdáit arcán, de amint betoppansz irodájába, alig tudja eltakarni a Népsportot⁶ az erre a célra bekészített ügyirattal (három lapból álló dokumentum, melyet hónapok óta tanulmányoz). A fontoskodó körülményesen és idegesítő részletességgel adja elő pitiáner problémáját, majd mikor végül elküldöd a francba, vérig sértődik, „ezt azért nem gondolta volna rólad”. Frissen szerzett medikusi diplomáján még meg sem száradt a rektori penna tintája, de ő máris úgy érzi, megáll nélküle az élet a kórházban; szinte biztosra veszi, ha egy ici-picit megtörne idegfeszítő, fontoskodó jelenlétének állandósága, azt bizony emberéletek sínylenék meg. Ugyancsak ő az, aki szakmájából embereknek gyakran magyaráz alapos részletességgel alapvető dolgokról, mintha azoknak halvány lila gőzük sem lenne azokról, s míg azok száj tátva figyelik az ő hiábavaló buzgólkodását, benne az a szilárd meggyőződés alakul ki, hogy már megint ámulatba ejtett valakit. A fontoskodó, tudálékos ember, ha jogász: nagyon ért az atomfizikához és a meteorológiához; ha orvos: mestere a preklasszikus római jognak és az épületszerkezet-statikának; ha nyelvész: szakértelemmel szól hozzá úgy őslénytani, mint elmekórtani kérdésekhez; ha matematikus: kiváló anatómus és ismeri csínját-bínját a mezősegi táncrendnek, és a többi... Egy azonban biztos: a fontoskodó az olyan ködös, megfoghatatlan dolgokhoz, mint amilyen a politika, a futball, a filozófia, vagy a művészetek, mindig képes mélyenszántó, homályos bölcsességeket hozzáfűzni, kellően átszellemült arckifejezés kíséretében. Ha közösen néztek egy műalkotást, nem állja meg, hogy előbb-utóbb efféléket ne szóljon: „éreződik, hogy ez a festő nagyon megélte szenvedéseit valahol”, vagy: „érezem, Párizs gyermekévé fogad”, vagy: „túlmutatott önmaga lényegén”. Szintén a fontoskodó ember sajátja, hogy gyakran érzi szükségét, műveltségét fitogtatandó, különböző extrém tény-felsorolásokat produkálni. Szemmel láthatólag kedvét leli például az ógörög ábécé, a Mengyelejev-féle periódusos rendszer, vagy a Naprendszer bolygói tömeg-átmérő-anyagsűrűség adatainak felmondásában. A fontoskodó körülményesen fejezi ki magát; túlzott jelentőséget tulajdonít minden egyes szavának, s minden ilyen szót igyekszik egy másik, talán még fontosabb szóval alátámasztani. Viszont keveri a culápot a cubákkal; az egyenlőrért az egyelőrével; a konspirált a konfirmállal; a protestált a prosperállal; a gusztust a gesztussal; a paródiát a parókiával; a provokált a produkállal; a reakciót az erekciónal; a returt a naturral stb. Soha ki nem fogy a jelzős szerkezetekből, s a kacskaringós mondatokból. Az értelmet kiemelő hangsúlyok túl gyakori alkalmazása miatt aztán mondókája tagolatlan, zagyva üvöltözéssé „áll össze” agyadban. A Tejút szerinte helyesen „Teljút”, tekintve, hogy

⁵ A fentebb idézett mondatok Adolf Eichmann náci háborús bűnös pszichiátriai, pszichológiai vizsgálatainak során hangzottak el. Az izraeli pszichiáter, Kulcsár Kálmán közleményeinek elemzését Szondi Lipót: Káin a törvényszegő; Mózes a törvényalkotó című művében a 106-110. oldalon találhatjuk. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. (Fordító: Mérei Vera.)

⁶ Népszerű napilap, számomra a gondtalanság egyértelmű attribútuma, s mint ilyen, még soha nem volt a kezemben. (Z.L.)

annak semmi köze a tejhez, sokkal inkább a teljességhez. Mindennapjaink Poloniusa ő, ki saját együgyűségét takargatja nehezen kibogozható sületlenségeivel. Néha addig ragadtatja a saját fontosságába vetett hit heve, hogy megfélemlítve helyzetéről, a tényleges értékviszonyokról, megleckézteti, rádöbbsenti embertársait a „valóra”. Az ilyen beállítottságú buszsofőr szokott rendkívül sietős dolga lévén faképnél hagyni a megállóban; az ilyen típusú úszómester szokta megkövetelni az úszósapka használatát a medencében; az ilyen hajlandóságú mozi-jegyszedő szokta elkérni a személyi igazolványt a korhatáros filmet megnézni kívánó tinidzser szerelmespártól; az ilyen osztályfőnök szokta ellenőrizni osztálykiránduláson este tízkor a villanyoltást.

A fontoskodás nem annyira „veszélyes”, mint a féltékenység, ámbár saját lelkiállapotunktól függően ugyan, de rendkívül idegesítő is bír lenni. Egyébiránt, ha nem nagyon zargatják őket, egészen jól elvannak. Nézzünk csak bele egy pillanatra Boris Vian: Venyigeszú és a plankton című regényébe:⁷

„Pharocq Alfölmérnök egymás után kilenc csengettyűt helyezett el a karosszéke mögött a falnál, és így, elmésen kombinálva a csengettyűszó magasságát és szaporaságát, könnyűszerrel magához tudta rendelni az emelet valamennyi gépíróőjt. A bámulatra méltó szisztéma hatalmas belső örömmel öntötte el.”

34. A habzsolás

A habzsolás - nem nehéz meghatározni - mindenre kiterjedő, mohó és mértéktelen birtoklási vágy élvezkedési célzattal.

Habzsoló az az ember, aki a strandon nem elégszik meg a jégkrémmel, vesz mellé fagyit, csokit, kólát, gofrit, palacsintát és lángost is (a lángoson persze van tejfel és sajt, de ő még mindezt meg is fokhagymázza). Mértéktelen, nem is annyira az élvezetekben, mintsem az annak alapjait megteremtő beruházásokban, felhalmozásokban. „Majd holnap boldogok leszünk”, gondolja és folytatja a begyűjtést. A pofazacskóját degeszre tömő hörcsögre emlékeztet leginkább, amint felkészül az élvezetekre, s ha eljő a pillanat, önpusztítóan tobzódik, amit művel, annak maximum a tudata élvezetes: émelyedésig majszolja a süteményeket, tánc közben megrándul a nyaka, napfürdőzés címén hólyagosra sütteti magát, egyszerre nyolc könyvet olvas. A habzsolás első látásra talán összeférhetetlen a zsugorisággal, fukarsággal és a haszonleséssel, márpedig a tapasztalatok azt mutatják, hogy ezek a tulajdonságok igen gyakran, mondhatni törvényszerűen jellemzőek a habzsolókra. Ilyenformán a habzsolók személyisége különös Janus-arcra emlékeztet, mely ambivalens módon tekint a világ élvezhető javaira. A habzsoló ugyanis néha fősvénységig fokozódó zsugorgatással (az anyagi javakkal való szerfeletti takarékoskodással), fukarsággal (a tisztas kiadásoknak is gátat vető krajcároskodás) halmozza fel a világ élvezhető javait. A habzsolási kitörések a habzsoló személyiségéhez igazodva, a legkülönbélebb helyzetekben jelentkeznek. Láthatjuk őt vigasságokon dőzsölni; ha van svédasztal, akkor kizárólag annak környékén, mindig legalább annyi gombasalátát tesz tálkájaiba, mint amennyit az előző pillanatban bekebelezett. A lakmározás során a legtöbb gondot a még fel nem falt ennivaló jelenti. De ne higgyük, hogy a habzsolás kizárólag az étkezés érdekkörében ilyen szembetűnő! Bár kétségtelen, hogy ott érhetjük legkönnyebben

⁷ 94. ol. Fordította: Bognár Róbert. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984.

tetten (elég, ha arra gondolunk: maga a habzsolás szó tulajdonképpen hangutánzó, az ilyen módon eszközölt étkezés keltette hangokat, zajokat idézi). Hisz' mi másnak nevezhetnénk az úgynevezett „villámbilliárdozókat”, kik a bérelt asztalon - minél jobban kihasználni kívánván a rendelkezésre álló időt - extra szabályként bevezették: ha három secumdumnál tovább áll a fehér golyó, vesztes az azt meglökni köteles. Ugyancsak ő az, kit korábban haszonlesésen (tisztességtelen haszonra irányuló vágy) kaptunk, majd azon, hogy a szexuális célokra kiszemelt partner előtt Istent, embert nem ismerő módon, káprázatos anyagi áldozatokat mutat be. Vagy itt vannak az időt, energiát, pénzt, szívet és érrendszert nem kímélő nőhabzsolók. Félelemmel vegyes csodálatot ébresztő nehéz sorsukra ösztöneik predesztinálta fickók ők, kik elbuktak, ha nincsenek minduntalan résen. (Női kollegáik - lévén kiteve a rossznyelvek ármánykodásainak - tán még elkeserítőbb helyzetben vannak.) A nőhabzsolás akkor válik összehasonlíthatatlanul nehezebb mesterséggé a - maximum gyomorrontással fenyegető - ételhabzsolásnál, mikor úgymond kisül a turpisság. Hátborzongató még csak belegondolni is: „Mondd csak, a te barátod most mit csinál? / Katona. / Milyen érdekes, az enyém is; a tiéd hol? / Szombathelyen. / Milyen érdekes, az enyém is; a tiédet hogy hívják? / ...”

A habzsolásnak, mint emberi gyengeségnek, van némi mókás színezete, ehhez nem férhet kétség, emiatt embertársaink gyakran vallják azt - ezáltal roppantmód önkritikusnak vélvén magukat - saját gyengéjüknek; persze ugyanezt még csak véletlenül sem cselekednék a fontoskodással (de ez a különös diszkriminatív szemérmesség már egy újabb gyengeség, minek tárgyalása ezen fejezeten belül már nem kötelességem). A következő idézet Hernádi Gyula mester tollából való:⁸

„ - Kedves Giacomo, meg tudja mondani, hány nő volt az életében? - kérdeztem cinkosan.

- Pontosan. Mindennap újraolvasom a naplómat és összeadom a nők számát. Azt is mondhatnám, naponta göngyölítem az összeget. Eddig ezerhétszáz nő volt az életemben. Mindjárt idehozom a jegyzéket, megnézheti. Azon csoportosítva van több szempontból is ez az ezerhétszáz szerencsés hölgy, illetve kapcsolat.

Felállt, odalépett a szekrényhez és kivett egy vékony, számokkal teleírt papírlapot. Átnyújtotta. Olvasni kezdtem a szöveget, a számokat.”

35. Az alattomoság

Az alattomoság valójában rejtett rosszindulat, mely ravaszul kifundált, álnok tettekben is megnyilvánul.

Alattomos az az ember, aki így kezdi a becsajozást: „Miért nem szereted te a barátodat? Szerintem nagyon rendes fickó!”. Igen körmönfont, de annál cudarabb hatású alattomoság, ha valaki az adott nyelvet nem bíró külföldit cifra káromkodásokra, trágár szavakra tanítja meg, miközben az áldozat abban a tudatban van, hogy köszönni, számolni, bár elég fáradtságos munka árán, de mégis csak tud. Az alattomoság „titkos féreg”, mely pozitív emberi kapcsolatokban tenyészik; az alattomos ember lelkének televényéből kibomló kapcsolat mennél melegebb, mennél gyümölcsözőbb, e „féreg” annál többet tud benne ártani. Az alattomoság igen alkalmas tulajdonság arra, hogy valaki azt meglovagolva meggazdagodjék; a tehetős

⁸ Fantomas: 89. ol. Magvető Könyvkiadó, 1985. Jancsó Miklós szeretői: 106. ol. Szabad Tér Kiadó 1988.

emberek irányában társadalmilag tanúsított köztisztelet okán az ilyen embereket finoman „jó üzleti érzékűeknek” szokták tekinteni. Ne mondja nekem senki, hogy a dohány, alkohol és más hasonló élvezeti cikkekből - úgy, hogy attól előbb tetszetős reklámmal, vagy más hasonló módon függővé teszik kevésbé éber embertársaikat - busás hasznot húzó fickók nem érdemlik ki az alattomos fráter megjelölést! Az alattomoság finomabb formában a csalafintaság, huncutság formáját is öltheti, például mikor bioszórán a nem figyelő diáknak feltett tanári kérdésre: „Állatrendszertanilag hová sorolnád a kagylót?”, mely kérdésre az áldozat, még ha hallotta volna, sem tudna felelni, eképpen súg az alattomos osztálytárs: „Gerinctelen, páratlan ujjú madár, ragadozó! Emlői vannak!” A női alattomoság általában a férfi nevetségessé tétele iránti szándékban gyökerezik, s rendszerint valamilyen törbe csalásban konkretizálódik. A nemi aktus távoli, homályos vágyképe bizony gyakran lépre csal bennünket, férfiakat; ez a magyarázata az emberi lényhez egyébként méltatlan „eszeveszett tánc rap zenére” jelenségnek, vagy annak, hogy néha mosolyogva végighallgatunk vérlázító hülyeségeket (félve oldalvást pillantva, vajon más tanúja van-e mártíromságunknak). Vannak bizonyos mesterségek, melyek szinte tálcán kínálják a lehetőséget az alattomoság kibontakoztatásához. Erre az egyik legtipikusabb példa az ellenőri foglalkozás, különös tekintettel arra a válfajra, mit tömegközlekedési eszközökön üznek. Gyakran találkozhatunk magát fonott bevásárlókosárral álcázó, vagy egyenesen szegecses, bőrzakós rocker álruhás ellenőrrel. Más mesterségek esetében a helyzet nem ennyire kiélezett, de ha a megfelelő belső késztetés megvan, például az ördögös fogorvos is megtalálja a módját, hogy hogyan babráljon ki veled. Míg te, lidocaintól és félelemtől lezsibbadtan farkasszemezel a fogorvosi lámpával, ő a tömést előkészítő fűrés közben belekopogat a fűróval az egészséges szomszéd fogba, majd mikor hálásan köszöngetve leperkálod a lóvét és távozol, észre sem veszed hangjában a különös felhangokat: „Viszontlátásra!” Az alattomoságra a legszemléletesebb példákat a másik nem tagjaiért folyó ádáz küzdelemben tanúsított magatartási formák között találhatjuk. A zavarosban halászó, esetleg közös tűzön pecsenyét sütögető vetélytársak ármánykodásainak, fortélyos gonoszságainak se szeri, se száma. Gyakran látni a küzdőtér szereplői között rókaelkű álbarátnékat, a tűzből kikapart gesztenyét elorzó gonosz cselszövőket, sunyi áskálódókat, mint az alattomoság megannyi piciny letéteményesét.

A mókás habzsoló kifejezetten pozitív tulajdonságnak hat az alattomosággal összevetve. Az alattomoság veszélyes háttértulajdonság lehet bármiféle rossztulajdonsághoz, ha alattomos emberre bukkanunk, mindenképpen tanácsos óvakodnunk tőle. Zeke László drámájában: *Klasszikusok, avagy az Ifjúság gyönyörei és bűnei*⁹ is az alattomosan rászedett ember felháborodása keltette indulat motiválja a hősokeket:

„Lenin: De kedves kollégák...

Marx: Majd adok én neked kollégát!

(Marx kezét dühösen ütésre emeli, Lenin egy párdúc ügyességével szökken tova.)

Egy ilyen jampec kollegázik nekem itt!

Engels: Legalább ne minket szemelt volna ki magának! Miért nem választotta mondjuk Morus Tamást, Campanellát vagy bármelyik másik utópistát, vagyunk annyian, mint a nyű! Sportszerűtlen dolog ám így csöbehúzni valakit a halála után.”

⁹ Fellelhető az Artisjus Színházi- és Drámaügynökségnél, Budapest Andrásy u. 27.

36. Az élvhajászság

Az élvhajászság sajátos életvitel, áthatva a mindennemű élvezetek átélése iránti, szünni nem akaró vágygal.

Élvhajász az az ember, aki a tiszte szerint osztályrészéül jutott nemi élet mennyiségét - függetlenül annak intenzitásától kevésnek találja, s ha másért nem hát csak úgy, l'art pour l'art alapon vadászkalandokra vágyik. A „vadászkaland” tágan értelmezendő, néha a kéjenc megelégszik azzal, ha tornatanárként fenékre paskolással feddi meg a lánykákat, majd a legcsinosabbat ölébe véve magyarázza el az óra hátralévő részének anyagát. Az ilyen hajlandóságú fickók szoktak romantikus szerelmes filmek forrósodó hangulatú képsorai közeledtével, hirtelen támadt gerjedelmükben izgatottan kiáltozni: „Na, mi lesz már? Smárt neki!”. Egy egész 240 perces videó kazettát képes megtölteni a Tutti Frutti című sztriptízműsorból „kimazsolázott” cicikkel. Néha azonban nem ilyen ártatlan a vadászat; útrakel, kertek alján somfordáló kandúrként rója az ösztönök fülledt, éjsötét útjait. Ha korrekt szexuális partnerre nem tud szert tenni, hát bérel egyet: önként belekeveredik az üzletszerű kéjalgás bűncselekményébe, mint „sértett”, vagy ha valami okból ez sem jön össze, betér a legközelebbi erotic centerbe és vagy ott helyben vezeti le a buja ösztönök által keltett feszültséget (valamelyik kukkoló, videofilm néző fülkében), vagy vásárol valami elmés szerkezetet (vibrátor, szíj készlet, erős ököl, fej-szimulátor, fantomnő, fantomférfi, stb.) minek segédletével bármikor, játszi könnyedséggel csillapíthatja kéjsóvárgását. Ő az, ki át kívánván hágni a természet-szabta korlátokat, rendre mesterséges ajzószerket használ, felülve az ezeket, a javarészt maximum placebo hatású készítményeket böszön reklámozó cégeknek. Néha botcsinálta szexuálpeszichológusként saját találmányokkal kísérletezik, nem ártallja még a lidocaint sem bevetni az erekció hosszabb fenntartása végett. A kujonkodás során igen pallérozottá vált a hazudozásban, néha már maga is elhiszi, hogy „halálosan szerelmes”, meg hogy „eleped”. A hangzatos, minden tartalom nélküli kijelentések mellett - amennyiben igazi nőcsábásszal van dolgunk - mindig az alkalomhoz illő praktikákhoz folyamodik. A ravasz fickó egy szép napon szíve hölgyének rózsát vásárol és ékesszólóan magasztalja annak párját ritkító báját, kecsét és kellemét, s talán még aznap - megérezve, hogy adott esetben másra van szükség - illetékenként szól egy másik hölgyhöz: „Csaó bige! Régóta figyelek, smár jöhet?”. Az élvhajász a tinédzserekben a hamvas barackot, a harmatos rózsabimbót; a huszonévesekben a hajlékony és mindenre hajló pálmafát, párdüctestet; a harmincasokban a teljes pompájában díszelgő, beérett gyümölcsöt; a negyvenesekben a bölcs érettséggel párosuló méltóságot látja, s mindet egyaránt ellenállhatatlanul izgatónak véli, tekintet nélkül az érintett hölgy(ek) erkölcsi, szellemi, fizikai állagára. A fenti példákból is kitűnik, hogy az élvhajászság leginkább a szexualitás szférájában jutott térhez, de azért - igaz lényegesen kisebb számban, s ezért kevésbé szembetűnően - akadnak másféle vágyaktól üzött kéjalgók is. Ki ne ismerné az ízek orgiájában szenvedélyesen élvezkedő ingyencet; a naphosszat forróvízben ázva sakkozót (s a hozzá kapcsolódó jellegzetes marok-spricceket); vagy a sebesség szerelmeseiként közveszélyesen száguldozó örültet? Tulajdonképpen hosszú, kanyargós az út és igen széles a skála a nudistastrandon ténykedő életveg parkörtől, a minden egyes családtaggal külön-külön vacsoráját elköltő ingyencig, s ha jobban belegondolunk, annyiféle élvezetet lehet hajszozni, amennyi csak létezik.

A kerülendő alattomos emberhez képest az élvhajász inkább csak kicsit megmosolyogtató jelenség, aki túlságba esvén, önnön szenvedélyeinek rabjaként saját levében fő, s csak egészen szélsőséges esetben válik veszélyessé másokra; bár közvetlen környezetében élni nem biztos,

hogy leányálom. Végezetül hadd álljon itt néhány sor Epikurostól,¹⁰ a hedonizmus megalkotójától, s épp emiatt az élvhajhászás igaztalan vádjával illetett filozófustól:

„Amikor azt állítjuk, hogy a végcél a gyönyör, nem a kicsapongók gyönyöreiről beszélünk és nem az élvhajhászásban rejlő gyönyörökről, ahogy egyesek magyarázzák - vagy tudatlanságukban, vagy mert nem értenek egyet velünk, vagy mert helytelenül értelmezik a kérdést -, hanem arról, hogy testünk ne érezzen fájdalmat, lelkünk pedig zavart.”

37. A restség

Nyilvánvaló, hogy a restség nem más, mint módfeletti ódzkodás a ránk háruló teendők ellátásától.

Rest az az ember, aki nem látja értelmét ágyát bevetni, hiszen „hamarost úgyis meg kell azt vetni”. Lusta a kiflit kettészelni, így a vaját egyszerűen a felszeletlen kifli oldalára keni. Konyhájában egyre csak tornyosul a mosatlan, míg végül erőt vesz magán és kidob mindent a kukába, majd vásárol helyettük újakat; mindezt kényelemszeretettel és a praktikus új dolgok iránti olthatatlan vágyakozásával magyarázza. Kényelemszeretetében a kukát sem hajlandó levinni, a kuka kiürítésének fáradságos munkáját csótányokra hagyja. Gondterhelt arccal mutat fejének egyik pontjára: „Légy szíves itt vakard meg!”. Mikor kirándulni megy a baráti körrel - itt mindig kibukik a here-mentalitás az arra hajlamosakból - szóval egy ilyen kiránduláson a legrenyhébb lesz az, ki elsőként tesz megjegyzést a felfordulásra, a közösen készítenő kaja minőségére vagy más olyasmire, amiben bár kellett volna, de ő mégsem vette ki részét. Mikor ellenérvként hozod fel, hogy ő viszont nem más, mint here-pimasz, felháborodik és a szégyenében duplán szorgoskodó barátnőjére mutogat: „ő helyettem is dolgozik”. Napestig henyél, kellemes borzongással tölti el, hogy nincs semmi tennivalója az égadta világon; néha odáig vetemedik, hogy dicsekedjen ezzel: „Öregem, ma egész nap csak heverésztem, időnként ettem ezt-azt, benyomtam egy pofa sert, majd azzal kísérleteztem, hogy tudok-e elengedett kézzel pisilni, de amúgy egy gazszálat sem tettem keresztbe!”. A lusta ember - miként a légtér molekula-tengerében cikázó villám - mindig a kisebb ellenállás felé vezető utat választja; ha nincs kész a házi feladat, ő „otthon felejtette a füzetét”; ha nagy a rendtelenség, ő „látja a speciális szisztémát a lomban”; ha sok a gyom a kertben, akkor szerinte „hadd éljenek az életrevalóbb növények, különben is azok tán még szebbek is”. A lusta ember naplopó léhaságát tetszetős ideológiával igyekszik alátámasztani. A semmittevő tunyaságot azonban igen nehéz megmagyarázni, így kénytelen a „Lassan járd, tovább érsz”-eket sejtelmes bazsalygással kísélni, mintha birtokában lenne az elpazarolt idő áfiuma ellen való orvosságnak. Efféle medicina azonban nem létezik, s ha ezt szemére veted, sajátos belső logikával felvértezve csillapítja már-már háborgó lelkiismeretét: „az idő, bármiféleképpen használad is ki, ugyanúgy eltelik”. Van egy speciális zuga a világnak, ahol a tétlenség, mihasznaság különös erkölcsi magaslathoz emelkedett. A pimaszul hivalkodó lustaság ott a „társadalmi rang” legékesszólóbb jele. „Öreg rozmár, nem szaroz már!” jelenti ki boldogan az „öreg csocsesz”, ha már tagja a sorkatonák arisztokráciájának, a leszerelő állománynak. Ilyenkor a végletesen „elaggott” huszonéves már nem bír délelőtt felkelni, s „kockásra aludt fejével”, pizzájában csoszog ki a WC-be, valamikor a koradélutáni órákban; kezében göcsörtös bot, rajta csengő,

¹⁰ A részlet Epikurosz Menoikeusznak írott leveléből való. Forrás: Nyíri Tamás Filozófiatörténet (egyetemi jegyzet: Budapest, 1983.).

mely arra hivatott, hogy figyelmeztesse a tapasztalatlan, hebrencs, ifjonti daliákat, nehogy véletlenül fel találják lökni a „vén iszapszemű ráját”. Az „öreg mocsári vadkan” már nem tud meszes csontjaival lehajolni a leejtett sapkáért „mert még ki talál esni a szeme”, így kénytelen erre megkérni a „csíkos hátú kismalacot”. Megesik az is, hogy állapota olyannyira válságosra fordul, hogy kénytelen megkérni a fiatalokat: „Ti négyen vigyetek már ki ágyastól a század-szintre a tv elé, hadd nézzem meg a nyugdíjasok műsorát!”, s míg a négy harcos viszi, efféléket mormol: „Két öregkatona van a laktanyában: én, meg a Dózsa-szobor”. Az „öreg csocserő” - más dolga nemigen lévén - az intravénás lerészegedésen töri a fejét. Az „öreg, mélytengeri, iszapszívó bűgőcsiga” egy óra alatt veszi fel surranóját (a ballábás felvétele utáni kimerültségtől közben elszenderedik).

A restség tulajdonképpen úgy is felfogható, mint az élvhajzászat egy speciális nevesített esete: a semmittevés élvezetének hajhászása; a semmit nem hajhászás gyönyörének hajhászása. Ebből következőleg sem kevésbé, sem jobban nem szánalmas tulajdonság, mint az élvhajhászás. Idézetképpen pedig mi is állhatna itt más, mint Petőfi Sándor¹¹ sorai:

„Roskadófélben van a ház,
Hámlik le a vakolat,
S a szél egy darab földellel
Már tudj isten hol szalad;
Javítsuk ki, mert maholnap
Pallásról néz be az ég...
Közbevagott Pató Pál úr:
„Ej, ráérünk arra még!”

38. A nagyképűség

A nagyképűség egyfajta tekintélyszerzési vágytól áthatott és egyben minden alapot nélkülöző fölényeskedés.

Nagyképű az az ember, aki összeütvén valami kecskerímekből álló bikfaverset, már másnap William Shakespeare-re, mint „neves külföldi kollégára” hivatkozik. A nagyképűek egy jellegzetes csoportja könnyen ismerszik meg arról a sajátos testtartásról, járásmódról stb., melyeknek láttán gyakorta megfordul fejünkben: ez is erősnek érzi magát, mióta meghízott. Ő az, ki meglátván a kiszemelt hölgy kedvesét, megállapítja, hogy az illető férfiú „párbajkép-telen”, majd mikor azt is észreveszi, hogy szánalmas próbálkozásai rendre kudarcba fulladnak, hozzáfűzi még: „az a nő viszont, aki ilyen nyomorulthoz ennyire ragaszkodik, ostoba, s mint ilyen, kegyeinkben sem részesülhet többé!”. Később, látva a boldogan andalgó párt, keserve-sen felsóhajt: „Oh, te szerencsétlen leány, mennyire sajnállak, hogy nem velem jársz!”. A „seperc” alatt lenyomott nők lajstromában a neveknek se vége, se hossza; a meghódított fickók tucatszám csúsznak-másznak körülötte, csak éppen ember nem látta még őket. Ha kollégái előtt valami bődületes szakmai marhaságot állít, különös biztosítékát adja szavai hitelének: „Ha ez nincs így, visszaadom a diplomámat!”, a hangzatos ígéret később valahogy feledésbe merül. Ugyancsak ő az, ki ha megkérdezi: hol végzett, „Ahol a nagy elmék szoktak” lesz a válasz. Mikor önmaga képességei kerülnek terítékre - ami valahogy vele a szokottnál is

¹¹ A vers címe: Pató Pál úr.

gyakrabban megesik, szuperlatívuszokban beszél. Ha ilyenkor ironikusan célzol „szerénységre” nem fogja a fanyar felhangot és komolyan fűzi hozzá: „Még szerencse, hogy ilyen objektíven, elfogulatlanul tudom szemlélni magamat; tényleg, ha jobban belegondolok, nem is ismerek nálam szerényebb embert, aki ennyire elfogulatlan saját magát illetően. Én vagyok a legeslegszerényebb!”. Ha valamilyen versengés keretében - sportszerűtlen praktikát alkalmazva - netán fölébed kerekedik, őszintén sajnálkozva jegyzi meg miközben gratulálsz neki: „Jó lett volna a verseny, de így - igazi ellenfél híján - én egy kicsit untam”. Különösen cifra a helyzet, ha történetesen a női felsőbbrendűség szilárd hite torkollik a nagyképűségbe. Ilyen perszónák szoktak (pillantásra sem méltatva téged, potenciális szatírt) elfordított fejjel elviharzni melletted; közben szemmel láthatóan arra gondolnak: arcuk pontosan olyan megközelíthetetlenül csodálatos szépségű, mint Nofreteté profilja. Arról persze látványosan megfeledkeznek, hogy korábban már egyszer meghívtad vacsorázni őket és így illene köszönni; arról szintén, hogy sem a tavalyinál három számmal nagyobb fenék, sem az időközben kialakult úgynevezett „Frédi-Béni-láb” már nem annyira vonzó. A nagyképű ember gyakran vesz fel atyáskodó pózokat. Elnézően, „tréfásan” élcelődve ecseteli megbocsátható gyengéidet a baráti társaságban „ilyen kis ostoba az én cimborám, de azért én kedvelem; majd én az erős férfi támasza leszek, látjátok milyen önzetlen vagyok?”. Bizonyos, társadalmi megbecsüléssel járó foglalkozások üzői között szép számmal akadnak önmaguknak jócskán előre és meglehetősen bőkezűen bizalmat előlegezők. Hány orvostanhallgatót látni ruganyos, vagány léptekkel úgy kipattanni a papa autójából, mintha az a legutóbb zseniális sebészi beavatkozás paraszolvenciája lenne; hány torzonborz bölcsész agyában látszanak megfogalmazódni tolsztoji gondolatok (így kívülről); hány ügyvédjelölt mosolyog lenyalt hajjal, nyakkendő-tűsen, sejtelmesen titkolva nagyon kevés fizetését, mintha az szégyellnivalóan magas lenne? Abban, amit ezek a fiatal, „nagyon tehetséges” emberek magatartásukkal sugallnak, egy közös momentum van: „nem is néznék ki belőlem, de azért látszik”.

A nagyképűség sajátja - ellentétben az introvertált, önnyugtató személyiséggel: a restséggel -, hogy a külvilágra agresszíven rá kívánja erőltetni az önmagára vonatkozó értékítéletet, ráadásul mások fitymálása útján; tehát sokkal kellemetlenebb tulajdonság a restségnél, ahol elítélő véleményünk legalább saját jószántunkból alakul ki, nem provokálja azt senki. A példázatként hozott idézet csupán egy mondat Seneca: A nagylelkűségről¹² című művéből. A kérdést a filozófus szerző Nero császár szájába adja:

„Hát valóban engem tartottak a legmegfelelőbbnek a halandók közül, engem választottak ki arra, hogy a földön istenek szerepét töltsen be?”

39. A kárörvendés

A kárörvendést, ha valaki a meghatározására kíváncsi, a más baja feletti kaján örvendezésnek nevezhetnénk.

Kárörvendő az az ember, aki biliárd meccs végén, mikor már csak annyi dolgod maradt, hogy a fekete golyót a megfelelő lyukba bepöcköld és valahogy elpuskázod a dolgot, tehát elbukod a partit, csúfondárosan felkacag és hozzáfűzi: „csak azért nem igyekeztem jobban, mert számítottam rá, hogy te magad fogod elbénázni a végét”. A kárörvendő ember gátlástalanul,

¹² 5. ol. Fordító: Szőke Ágnes.

már-már kérkedve negatív jellemvonásával vigyorog szemközt, ha rózsával felszerelve, a randevúra igyekvők jellegzetes amorózó arckifejezését magadra öltve egyszercsak fejentalál egy madárszar. De az a rosszmájú fráter sem különb, aki a múlt nyáron, a strandon szexuális partnerként kiszemelt leánygyermekről az idén - miután az sem akkor, sem most nem méltatja őt még egy „fittyhányásnyi” figyelemre sem - alappal bár, de alapvetően rosszindulatúan, sőt mi több: kacagva állapítja meg, hogy az illető popsiján vészjóslóan megjelentek a „karfiolosodás” jelei, mely heroikus küzdelem híján, óhatatlanul a vigasztalan nagyseggűségbe torkollik. (Gyakorlatilag ugyanez a helyzet, mikor az arcon jelentkező úgynevezett „boxeresedés” az ürügy a kárörömré.) Ilyenkor - levezetésként - gyakran citálja Rodint: „A nő tizennégy éves korában a legszebb, akkor is csak két hétig”. Néha a káröröm rejtett gúnyolódás formáját ölti, nem ritkán a hátbaveregetős haverkodás álcája mögé rejtve: „Nem baj az, megesik az ilyesmi a legjobb családokban is!”. Az őszintébb személyiségfejlődési korszakokban (ami többnyire kizárólag a kora gyermekkor néhány évét jelenti) a kárörvendő gúnyolódás leplezetlenül tör a felszínre: „Úgy kellett, úgy kellett, káposztába hús kellett!”. Tulajdonképpen a kárörvendés igazi lényegét tekintve sokkal alapvetőbb emberi tulajdonság, mintsem azt az első szembeötlő példából kialakuló benyomások alapján gondolhatnánk. Az önmagából kivetkőzött, már-már sátánian röhögő, mintegy kéjes önkívületben az extázis határán álló révület rabja, oly annyira antipatikus benyomásokat kelt bennünk, hogy rögvést megpróbáljuk magunkat élesen elhatárolni magától a jelenségtől. Pedig - mint ahogy ez számtalan más esetben már fényes bizonyítást nyert - igen mélyenszántó bölcsesség rejlik a szólásmondás sorai mögött: „Legszebb öröm a káröröm”. Gondoljunk csak bele: a humornak, a tréfáknak, a vicceknek és az összes többi olyan dolognak, amin nevetni szoktunk, a kiindulópontja a káröröm.

Talán éppen a kárörvendés egyetemes jellege miatt vagyunk azzal sokkal elnézőbbek, mint a sértően méltóságunkba gázoló nagyképűséggel. (Persze, ha a nagyképűség nevetséges méretet ölt, megeshet, hogy éppen ez lesz a kiindulópont a káröröm számára.) Az is igaz viszont, hogy az „elnézésnek” is megvannak a maga jól kitapintható korlátai; a mennyiségi változások minőségi változásokba való átcsapása elvén nagyon tudjuk utálni azt a fickót, akinek tegnap még jót kacagtunk „szex-rodeós”¹³ viccén, majd ma megtudjuk, hogy ugyanezt éppen a minap próbálta ki feleségünkkel és jóízűen kacagva meséli az esetet különböző asztaltársaságokban. Rémusz Bácsi¹⁴ ekként festi meg klasszikus meséjében a kárörvendő karakterét, mikoron az a szurokba ragadt nyúllal társalog:

„- Nem jössz? - csóválta a fejét a Róka. - Nagyon sajnálom. A feleségem még talán meg is sértődik.

- Ejnye, hát nem érted mit beszélek?! - kiáltott a Nyúl. - Kezem, lábam mozdítani sem bírom.

¹³ A vicc szövege:

- „Te Joe, ismered a szex-rodeót?

- Még soha nem hallottam róla. Mesélj...

- Szóval: hátulról megleped az asszonyt, s amikor már kellőképpen belemelegettek a játékba, gyöngéden a fülébe súgod: Tudod, drágám, ez az a figura, amit a barátnőm is a legjobban szeret!

- Na és?

- Na és ezután minimum három másodpercig rajta kell maradni.”

Forrás: Playboy, 1991. május.

¹⁴ 12. ol. RTV-Minerva, Budapest, 1985. (Szerző: Vázsonyi Endre.)

- Ha nem jössz, úgy is jó - vont vállat a Róka. - De aztán lesheted, amíg még egyszer meghívlak ebédre!

- Megsüketültél? - kérdezte dühösen a Nyúl. - Talán meg is vakultál? Nem látod, milyen bajba jutottam?

De erre már elnevette magát a Róka. Úgy nevetett, hogy meg sem állt a négy lábán; levetette magát a földre, ott hempergett a porban és közben rázta a nevetés.

40. A gonoszság

Tömören megfogalmazva, a gonoszságot úgy foghatjuk fel, mint egyfajta belső késztetést és hajlandóságot arra, hogy valaki pusztán kedvtelésből ártson másoknak.

Gonosz az az ember, aki a vele egy asztaltársasághoz tartozó cimboráját, akit egyébként Ferenc névre kereszteltek, előre megfontoltan előbb Ferinek, majd Fecónak, végül Fécesznek¹⁵ „becéz”, ez utóbbi pedig - nem ismervén a latin nyelvet, készségesen hallgat új nevére, a botcsinálta keresztapa nem kis öröme. Önmagában az úgynevezett huncut gonoszságnak is számtalan jellegzetes megnyilvánulási formája létezik; elég, ha a „rosszcsont kölykök” célbadobás-díjára gondolunk, mikor is a lágytojás, vagy a vízzel telt gumi óvszer nagy csattanással lep meg bennünket merengő sétánk közben (vagy lep meg másokat a gyermek-önmagunk által kiszemelt ártatlanok közül). Mi más, ha nem gonoszság, mikor valaki az uszodában lepisili a gyanútlan, melegvízben tusoló zuhany-szomszédját, vagy ami ennél is alávalóbb gaztett: félig pisivel feltöltött „samponnal” kínálja meg felebarátját. A galád ember nem ártall visszaélni mások bizalmával, sőt! Megesik, hogy elvetemültségében az esküvői videó kazettára - közvetlenül a menyasszonytáncot megörökítő eufórikus hangulatú képsorok után -, a lagzi mellékhelyiségében felvesz egy végbélnyílást, premier plan! Bár a környezet más, de maga a cselekedet nem kevésbé komisz, mikor a vásott kisdiák érzékeny lelkű padtársnőjének emlékkönyvébe (egy különösen szépen megrajzolt „emléket” őrző lap hátoldalára) vastagon fogó, fekete és zöld irónokkal férfi nemi szervet rajzol. Ugyancsak gonoszság motíválta ellenséges érzület mondatja a nagyobbacska ficsúrral (ki látja a szánalmasan petrezselymet áruló osztálytársnőit egy nagyobb, nyilvános bulin), hogy: „Nyugodtan hazamehettek, lányok; ma egészen biztosan nem fog összejönni nektek senki!”. A gonosz ember gyakran használja ki mások gyengéit, élvezettel lobbantja fel bennünk a féltékenység lángját, miként tette azt Jago a velencei mórral: „Fájlalnám, hogyha tiszta és szabad / Szíveddel visszaélnének; vigyázz!”¹⁶ vagy konspirál a háttérben, kihasználva elvakult hitünket, önmagunk által dönt romba minket, ahogy Aaron tette Titus Andronicussal: „Könnyeit látva oly szívből nevettem, / Hogy a szemem könnyes lett, mint övé”.¹⁷ Mások az alapot éppen a másik pozitív tulajdonságában lelik meg gyalázatos gáztetteikhez, hadd álljon itt erre MacBeth példája, ki rútul kibabrált az őt szerető királlyal: „Minden porcikám / Felajzottan készül a szörnyű tetterre.”¹⁸ A gonoszság valami különös okból kifolyólag néha iszonyatos erővel képes a

¹⁵ latinul: faeces (ejtsd: fécesz), jelentése: széklet.

¹⁶ William Shakespeare: Othello, a velencei mór, harmadik felvonás, 3. szín (fordító: Kardos László).

¹⁷ William Shakespeare: Titus Andronikus, ötödik felvonás, 1. szín (fordító: Vajda Endre).

¹⁸ William Shakespeare: MacBeth, első felvonás, 7. szín (fordító: Szabó Lőrinc).

felszínre törni, esetenként olyan elánnal, hogy az már a történelemkönyvek lapjain is nyomot hagy, elég ha a principátus hírhedt császárára, a vénségére aberrálódott, Capri szigetén válogatott orgiákat rendező Tiberiusra (aki képes volt egykori feleségét: Júliát gyűlöletből, éheztetéssel megölni), vagy a bomlott agyú Caligula rémtetteire (aki hat évig nevelkedett Tiberius Caprin berendezett hatalmas bordélyházában, válogatott kínzásokban gyönyörködve), vagy az alávaló Nero gonosztetteire (aki egy részeg, dühödt pillanatban még tulajdon feleségét, a terhes Poppea császárnét is úgy hasba rúgta, hogy az nyomban meghalt), a hitvány Commodus aljasságára (aki Nerót, Caligulát megszégyenítő gyakorisággal kényszerítette öngyilkosságra politikai ellenfeleit), vagy Heliogobalus szörnyű gazságaira (aki nem átalott például avval szórakozni, hogy a tiszteletére összegyűlt tömegbe mérgeeskígyókat vettetett, s nézte a pánikot) gondolunk. Természetesen a gonoszság sem térben, sem időben nem ismer korlátokat. Mindnyájunk előtt ismert az Oroszthonban osztályharcot fokozó, nagybajszú kommunista-fasiszta politikus esete csakúgy, mint a Némethonban ténykedő, valamivel kisebb bajszú, fasiszta-(kommunista) politikus szereplése. Bizton állíthatjuk, hogy a gonoszság nemcsak a kárörvendésen, de talán az összes emberi rossztulajdonságon túltesz; mindent összevetve: talán a legrosszabb emberi tulajdonság tud lenni, ha messze túllépve a gyermeteg csínytevések szintjét kibontakoztatja önmagát. Épp ez indokolja, hogy már a Biblia szerzői is igen sokat foglalkoztak a probléma körülírásával. A talányos-tanulságos történetek tengerében megizzad az ember - legyen az teológus, ateista, vagy a kettő között bármi - míg kibogozza, hogy ki is a gonosz, mi is az ősgonosz. Káin? Judás? És egyáltalán, mi a helyzet ezzel a Luciferrel? Én most a legegyszerűbb megoldást választom, rákenek mindent a kígyóra, vigye el ő a balhét.¹⁹

„A kígyó pedig minden mezei vadnál, melyet az Úr Isten teremtett vala, ravaszabb vala, mely monda az asszonyinak: Azt is mondotta-é Isten, hogy e kert fájának semmi gyümölcsében ne egyetek?”

41. A bosszúvágás

Felfoghatnánk a bosszúvágyat úgy, mint egyfajta, vélt vagy elszenvedett sérelmek önhatalmú, kegyetlen megtorlása iránti vágyat.

Bosszúvágó az az ember, aki egy korábbi tréfás megjegyzésedet szívére vevén alig várja, hogy valami szívességet kérj tőle, s ha például titkolt vágyának megfelelően megkéred, hogy hozzon be egy pohár vizet, nem átal még a konyhában beleköpni abba. Igen sok emberben felbuzog a féltékenységtől szított bosszúvágó, ha azon kapja magát, hogy egy óvatlan pillanatban fel találták szarvazni. Az eredmény néha rágalmazás; szóbeli, vagy tetteges becsület-sértés; esetleg valamilyen élet-, testi épség elleni bűncselekmény lesz: „Némber, ütött az utolsó órád, most megöllek, te riherongy!!” vagy: „Nem takarodsz nyomban a házamból, te alávaló strici?!”. Ritkább (és tegyük hozzá: igazságérzetünket kevésbé bántó) esetekben a bosszú eszköze a visszaszarvazás: „Gyere, bosszuljuk meg együtt!”. A heves vérmérsékletű délen, ahol a tűzről pattant menyecskék vére is jobban pezseg, ennek egyenes folyományaként pediglen az értük küzdő férfiak vére is gyakrabban felbuzog a rozsdás bökők ütötte sebekből;

¹⁹ Biblia: Mózes első könyve III. rész, 3. ol. (Brit és Külföldi Biblia-társulat Kiadó, 1930., fordító: Károli Gáspár).

nos e matador- és maffiatermő vidékeken odáig vitték a bosszúállás kultuszát, hogy kialakultak annak íratlan törvényei is. Egy szabályos vendetta egy sima házasságtörés esetén a csalfa asszony halálával, a birtokháborító megcsonkításával (finomabb esetben orra levágásával) kellett, hogy végződjön. A bosszúvágás nem kevés aljassággal elegyedik, mikoron a megcsalt leányzó oldalán jelentkezik egy facér és készséges, a hölgy megcsalásán mélységesen felháborodó, már-már dühös fiatalember, aki hajlandó egész fizikai valóját a sértett rendelkezésére bocsátani, persze mindezt pusztán az igazság oltárán bemutatott áldozatként, lovagiasan háttérbe szorítva mindenféle önös érdeket. A bosszúvágó ember nem tűri, hogy vele szembeni vétkek - még ha gondatlanul követték is el azokat - megtorlatlanok maradjanak. Ő az a labdarugó, aki „törleszt” a pályán; ő az a padtárs, aki a kárörvendésen messze túlmutató agresszív röhögéssel vesz rajtad elégtételt, mivel előző nap, nem tudván uralkodni magadon, elmosolyogtad magad azon az eget-földet rázó hülyeségen, amit felelet közben mondott, s aminek következtében kiérdemelte azt a szekundát, amit most te is megkaptál, egyébként teljesen igazságtalanul (esetleg sötét jövőképet festve eléd - némi kajánsággal - még hozzá is fűzi: „Bukott számár”). Sajátságos módon ugyancsak a bosszúvágó emberek környezetében esik meg leggyakrabban, hogy a véletlenül ruhájukra lögybölődő vörösbor kisvártatva „véletlenül” ismét kilögybölődik, épp a legmegfelelőbb helyre. Saját tetteikben néha sorsszerűséget vélnek felfedezni: „Isten nem ver bottal!” fűzik hozzá, mikor sehogy sem akar beindulni az autód, pedig nagyon fontos randid van (azt persze mondanom sem kell: a krumplit a kipufogóba nem a Mindenható gyömöszölte, hanem ő). Némely bosszúvágó ember azzal tetézi amúgy sem a legszimpatikusabb tulajdonságát, hogy a megtorlást egy olyan személyen eszközli, akinek ugyan semmi köze az ügyhöz, de legalább könnyebben elnászpángolható, mint a dühöt kiváltó személyiség. Erre jellegzetes példa a lakótelepeken zokniban menekülő serdülő gyermek brutális apja. Néha ugyanez a jelenség csipetnyi feltűnési viselkedéssel spékeldik: a kérlelhetetlen bosszúlihegő ilyenkor a fiatal popénekesnővel, vagy a szabadtéri rockopera primadonnájával kíván birokra kelni.

Az óbabiloni király: Hammurabi avított tálió elvének követői bizony még manapság is igen sok borsot törnek mindönk orra alá; néhány ezer év alatt azonban annyit legalább sikerült elérni, hogy a bosszú elveszítse ösztársadalmi szinten a rangját. Ezen a fronton tehát - ellentétben a gonoszsággal - némi fejlődés mutatkozik. A régi idők nagy jellemei, ha már a társadalmi elvárásokat nem kerülhették meg, igyekeztek a bosszút szabályokkal kordában tartani. Idézet következik Karl May, Winnetou című regényéből; az irodalomtörténet egyik leghíresebb párbajának feltételeit így hirdeti meg az apacsok főnöke:²⁰

„Incsu Csunna így folytatta:

- Old Shatterhand beugrik a vízbe, de fegyvertelenül. Át kell úsznia a folyón. Én utána úszom, tomahawkkal a kezemben. Ha át tud úszni a folyón, és élve eljut ahhoz a nagy cédrushoz a túlsó parton, akkor győzött - ő és társai szabadok, mehetnek, ahová akarnak. De ha megölöm, akár a vízben, akár a túlsó parton, mielőtt a cédrusfát elérné, akkor társaira is halál vár. Nem kínozzuk meg őket, de agyonlőjük.”

²⁰ Karl May: Winnetou, Old Shatterhand, 166. ol. (Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1974., fordító Szinnai Tivadar.)

42. Az úrhatnámság

Az úrhatnámság nem más, mint az előkelők, vagy annak hitt személyek szokásainak minden racionális megfontolást nélkülöző, szolgálalkú majmolása.

Úrhatnám az az ember, aki divatbemutatónak nézi a színházi előadásokat, komolyzenei koncerteket, s bár a produkció alatt el-elbóbiskol, a szüneteket nagyon élvezi. Biliárd szalonokban „öreg rókák” módján „feni meg” krétájával a dákót, majd azt a háta mögött átvezetve céloz (szemlátomást ezzel mintegy szellemes virtuozitást feltételezve önmagáról), majd mikor felszakad a zöld posztó, ál-szakkifejezésekkel leplezi sarlatánságát: „elbutult a botom” és gondterhelten másik dákó után néz. A tenispályán a legmárkásabb szerkóban jelenik meg, profi módon issza a frissítőt, használja a törölközőt, de szerválni már csak földről (ping-pongozó módján) tud. Úgynevezett „úri sportokat” űz: úgy évente kétszer-háromszor szitává lő valami nyomorult verebet (vagy más egyéb, tulajdonképpen védtelen állatot) és máris ott áll előttünk a modern idők Kittenberger Kálmánja; vagy: még az első leckét veszi futószáron vezetett lovon ügetésből, de már a csizma, a lovaglónadrág és az ostor ott díszleg az előszobában; vagy: idén júliusban ugyan először nyílt alkalma belekóstolni a vízisi és a szörf adta örömekbe, de hazaérve kijelenti: „Tudod, én júliusban járok szörfözni; nem mondom a vízisi sem kutya, de azért én már csak a szörfnél maradok, azt jobban szeretem”. Stílusát a nyegle kényeskedés jellemzi; ízlése a meglehetősen áttetsző álkifinomultság lebernyege mögött igen csak kialakulatlan képet mutat. Az elit szembetűnő ismertetőjele: a pénz, pontosabban a szembeötlő jómódúság, a csillogó gazdagság, ami iránti vágy magával ragadja, s az efféle „Mammon rabja” állapot torzítja el aztán végletesen értékrendjét, világlátását. A hozzá hasonló előkelősködők ítéleteinek meggyőződés nélküli elfogadása így gyakran igen nevetséges elhajlásokhoz vezet. Hányszor látni „zizegős” vagy csillogóan fényes melegítőben szórakozóhelyeken, városközpontokban előkelő gazdagságot mímelő, kifecamodott ízlésű úrhatnáموkat, kik meg vannak sértődve, ha valahogy betévedve egy tisztességes házibuliba, azt tapasztalják, hogy nem állnak szóba velük: „Pedig az én melegítőm legalább háromszor annyiba kerül, mint annak a faszinak a nadrágja!”. Nagyon gyakran az úrhatnámság párosul a nagyzólással (tekintélyszerzésre irányuló, nemtelen törekvés), ami - az illető tudatalatti szándéka szerint - a felső tízezer soraiba való bekerülés eszköze kíván lenni. A dolog természetéből adódóan ilyen esetben a többnyire gyermeklélektannal foglalkozó könyvekből jól ismert, úgynevezett vágyhazugság is előbukkan. Külön említést érdemelnek a kultúr-sznobok, kik félművelt mivoltuk ellenére igényt formálnak arra, hogy az irodalom, a művészetek képzeletbeli felsőházában ücsöröghessenek. Néha világfájdalom ül ki arcukra, aggasztja őket az elidegenedés. Vonaton utazván kikapcsolódásképpen Hegelt olvasnak (egy lapot húsz percig); gyakran használnak idegen szavakat, különös tekintettel a következőkre: kvázi, de facto, ambivalens, adekvát, attitűd, et cetera, par excellence... Viszonylag gyakori az a mondatszerkesztési cselfogás, amikor az alany után beszúrnak egy „mint olyan”-t.

Ellentétben a bosszúvággyal, minek konkrét célpontja van, amely akár mi magunk is lehetünk, az úrhatnámság a pórias közre irányul, így sokkal könnyebben válik számunkra nevetségessé is. Tudta ezt jól a nagy, klasszikus komédiáíró, Molière is, kinek a Kényeskedők mellett más drámaiban is találkozhatunk pellengérré állított úrhatnáموkkal.²¹

²¹ Molière: Hat színmű; Kényeskedők 98. ol. (Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985., fordító: Illyés Gyula.)

„Kati: Valóban, a nevetségesség teteje, ha valaki szellemi embernek képzei magát, de a társasági élet napi eseményeiről, akár csak egy-egy négysoros versike megszületéséről nincs értesülése. Jőmagam talaj alá süllyednék szégyenemben, ha oly helyzet adódhatnék, hogy valaki megkérdézné, láttam-e egy olyan újdonságot, melyet nem láttam.”

43. Az oktondiság

Az oktondiságot úgy foghatnánk fel, mint az okok és következmények mérlegelése során tanúsított kissé fontoskodásba hajló, túlzott naivitást.

Oktondi az az ember, aki még akkor sem gyanít semmit, mikor kedvese sorozatban téveszti a nevét. Úgyszintén az oktondi ember hajlik arra, hogy higgyen, mikor nem kellene: „Nyugodt lehetsz, hű leszek hozzád a leszerelésig!”, „Ne bohóckodjunk itt avval a szerződéssel, elvégre haverok vagyunk, vagy nem; add ide a pénzt és holnap hozom a cuccot!”. Mikor a tilosban járván, éjnek évadján elosonsz egy titkos találkára, s az inkriminált hölgyet - a biztonság okáért - előbb kaputelefonon keresztül kérdőre vonod: „Nem zavarok?” mire ő így felel: „Nem zavarasz, gyere fel!” és mindezek ellenére az ajtót a marcona vőlegény nyitja ki előtted, úgy biztos lehetsz: a nő ostoba. Az oktondi ember gyermeteg hiszékenységéből fakadóan gyakran tagja különféle politikai pártoknak, hajlamos felülni a demagógiának, buzgó ügyefogyottságában pénzt, időt és energiát fecsérrel más hülyeségére. Oktondi diáklánnyal szokott megcsúszni, hogy az USA-ban - babysitterként (vagy közkeletűbben: béisinterként) eltöltött esztendő alatt - az azték indián kultúrával ismerkedik meg. A kevés élettapasztalattal bíró naivák tán még egy kicsit kíváncsiak is a férfinép számára, a butácska hölgyikék gyakran a könnyű préda látszatát keltik és néhanapján azok is, „butaságuk mintegy éke szépségüknek, szavuk mint a minden tartalmat nélkülöző, ámde mégis fülnek kellemes patakcsobogás, madárcsicsergés”, igen ám, de mihelyt pénzt bízol rá, esetleg üzletet kötnél vele, sírógörcsöt kap: „Engem mindenki csak kihasznál és átver”. Az oktondiság annyiban lép túl a többnyire elővigyázatosan hallgatagságba temetkező butaságon, hogy rendszerint valamilyen verbális, esetleg metakommunikatív aktivitásban nyilvánul meg. Tipikus példa erre - mi, katonaviselt férfiak nagyon jól ismerjük ezt - mikor a jámbor kiskatona (szakkifejezéssel élve: riadtszemű) jelentkezik. Teljesen mindegy, hogy mire jelentkezik, csak hátránya származhat belőle. A szimplán buta, de nagyon gusztusos barátnő akkor válik oktondivá, mikor baráti társaságban gátlástalanul felteszi együgyű kérdéseit: „Mondd, igaz, hogy Odüsszeuszt kitömték és ma is látható az athéni múzeumban?”. Az a lány sem kutya azonban (sokkal inkább balgatatag teremtés), aki a színes egyéniséget a színes ingek viselőiben látja meg. Ugyancsak a balgaság jele a „dolce vita” lehetőségét látni különféle kétes egzisztenciákban, kik látványos „egyéni” jelmezben adják a „macho” fickót. Viszont, ha a fiatal lányok színes ingekre és egyéni jelmezekre vonatkozó sajátos téveszméit nem kezeljük szigorú, tudományos megfigyeléseken alapuló tényként, mi magunk válunk oktondi tökfekké, vigasztalanul ácsingózó „megalapozott egzisztenciákká”. Fontos azonban, hogy szakértő szemmel meg tudjuk különböztetni a magunkfajta álruhában ténykedőket az őszinte oktondiaktól! Gyámoltalanul balga, vagyis botor az, ki anakronisztikus módon, holmi régies illemszabályszerű ténykedéssel próbál meg ismeretségeket teremteni a női nem tagjaival. Ha egy szórakozóhelyen esetleg arra ragadtatod magad, hogy felkérj valakit táncolni, ha egyébként nem ismered, a legkevesebb, aminek érezheted magad egy percen belül az egy „hígvelejű mamlasz”. Oktondi tehát az a férfiember, ki nem tudja, hogy a XX. század végén irracionálisan illik megközelíteni a hölgyeket. Ugyancsak oktondiak azok a meztelenül napozó lányok, akik Szegeden a Tisza partján a szabadstrandon a Vakok Intézetéből való

meglepetéstől tartanak. Gyámoltalan számár az, ki a postaládájába bedobált szedett-vedett marhaságokra szóló megrendelőlapokat kitöltve visszaküldi a hiszékenységre és balgaságra sápszedőinek, majd erőlködve próbál hinni a „személyre szabott” horoszkópnak, vagy szorgalmasan dörzsölgeti alumínium Buddhája hasát a gazdagodás reményében.

Ha az úrhatnás névességes, az oktondiság még inkább az, sőt már-már szálnalmas. Ironikus megszerkesztett művében (A balgaság dicsérete) Rotterdami Erasmus több száz oldalt szentelt a témának,²² most azonban máshonnan idézek. George Bernard Shaw Lizája a Pygmalionból „ékesszóló” példa erre.²³

„Liza: *(határozott mozdulattal feláll)* Megyek innét. Becsszavamra, hiányzik egy kereke! Ilyen dilis pacák engem ne tancicson.”

44. A balfácánság

Tömören fogalmazva a balfácánságot úgy foghatjuk fel, mint a sorsot önmaga ellen kihívó, bosszantó szerencsétlenkedést.

Balfácán az az ember, aki pénztárcájában a vonat indulását megelőző percekben rak rendet, minek során érvényes menetjegyet kidobja a váróterem kukájába, majd a várakozó utasok előtt porig alázva önmagát, vörös fejjel kukabúvárkodásba kezd, de nem találja meg a jegyet, így visszaroohan venni egy újat, de a frissen vett jeggyel már nem éri el a vonatot. Egy másik utazás alkalmával - ceglédi lakos lévén - megkéri a kalauzt, hogy ébressze fel Cegléd környékén, mire az készségesen teljesíti kívánságát: „Uram, ébredjen, épp most hagytuk el Ceglédet!”. (Az utóbbi eset mindkét szereplője balfácán, azt, hogy ki a nagyobb, a fenti mondatot követő események döntenek el, pontosabban az, hogy az utas elagyabugyálja-e a kalauzt, vagy zavartan mosolyogva megköszöni a dolgot.) Ismét máskor a Debrecenből ceglédi átszállással Szegedre tartó balfácán akkor ocsúdik fel olvasmányából, mikor a szomszédságában utazó éltes hölgy megkérdezi: „Mondja fiatalember, ez már Kőbánya?”. Ugyancsak ő az, aki egy nap képes többször vonatot lekésni, a „nem baj, majd a következővel elmegyek” után. Menettérti utazása során egyik jegyére sem tesz rá a „vissza” bélyegzőt, mire a kalauz kiállítja a leszállító jegyet, majd „kizárja az utazásból”, ő azonban ravaszdi módon felszáll a vonat másik oldalán, ám hiába, a kalauz még a következő állomás előtt lefűleli, ahol már rendőrök várják. Megesik, hogy a vonat ablakában nézelődő barátja fejét kizárja, mihelyt elhagyja a szerelvény az állomást. Mielőtt még azt hihetnénk, hogy a balfácánság valaminő misztikus okból kizárólag az utazáshoz kapcsolódik, nyomban szemünkbe ötlnek néhány más jellegű példa. Ha munka nélkül kíván pénzhez jutni az ebadta és seftelésre adja fejét, a legprimitívebb módszerekkel verik át. A lengyelek plusz nullákat ragasztanak a húszt zlotys bankóra. A magyar feketepiacon NDK márkát sóznak rá valutaként. Ő az, ki egyetemen egy vizsganapon két utóvizsgát képes összeszedni. Ha kirándulással akar imponálni fiatal barátnőjének, az első eltévesztett mellékutóban sárbaragad autójával és arra kényszerül, hogy férfiaságát devalválva megalázóan sárban dagonyázzon. Az utcán egy hölgy kegyeiért versengő részeket verekedésébe botlik, megpróbál a gyengébb oldalán beavatkozni, mire a

²² George Bernard Shaw: Hat színmű; Pygmalion, 411. ol. (Magyar Helikon Kiadó 1972., fordító: Mészöly Dezső.)

²³ Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987.

két részeg egyesült erővel jól ellátja a baját. Rock-koncert előtt három perccel eltöri szemüvegét törlés közben, majd kétségbeesetten rágóval próbálja meg azt összeragasztani - a koncertből így sem lát semmit, viszont embertársai megundorodnak tőle. A balfácán szokott olyan különleges, erős fájdalommal járó, allergiás betegségeket megkapni, melyben az allergiát épp a fájdalomcsillapító provokálja. Budapestre látogatva elzarándokol a főváros valamelyik távoli kerületébe meglátogatni egyben kedves ismerősét, aki a színházi este utánra ígérkezik haza; a hölgy persze nem érkezik meg, a tömegközlekedés leáll, a balfácánnak pedig nincs pénze taxira, tájékozódni nem tud és gyalog amúgy sem merne nekivágni a tíz kilométernek, így az estét kormos lakótelepi házak közötti kódorgással tölti. (Ha esetleg gyalogszerrel nekivág az útnak, holtbiztos, hogy egy búzatábla közepén köt ki valahol az Isten háta mögött.) Ha viszonylag könnyen szert tesz egy új barátnőre, szinte biztos, hogy komoly árat kell érte fizetnie: minimum három hét fertőző osztály. A balfácán éppen kiadásra kerülő versének korrektúrája során nem veszi észre a szarvashibát, így a kötetben szárnyalás helyett szarnyalás szerepel. A balfácánság néha tragédiába is torkollhat, tanulságos példa lehet erre az az operatőr, aki ernyő nélkül ugrott ki lefilmezni egy ejtőernyős csapat formagyakorlatát. Ha elmegy a fogorvoshoz, hogy a „függő helyzetet” rendezze (letörött egy darab a fogából, ami amúgy nem fáj), az orvos beletöri a fogat az ínybe, majd a bonyolult szájsebészeti beavatkozás közben a szétfeszített száj felreped; a gáz belecsúszik a légcsövét, amitől majdnem megfullad; a műtét végén elájul az idegi megpróbáltatásoktól és a vérvesztéstől, mire befektetik egy napra a kórházba, hogy „pihenjen”, ám a szomszédos ágyon agonizáló beteg nyögéseitől egy percre sem tudja lehunyni a szemét. Néha különösen tanulságos eredménnyel jár, ha rossztulajdonságok elegyednek a balfácánsággal; itt említem meg annak a gonosz, kegyetlen, de ugyanakkor balfácán ókori börtöncella tervezőnek esetét, ki szadista uralkodójának kegyeit keresván, megalkotta művét: egy olyan zárkát, melyben a rab választhatott, vagy a törzsét, vagy a lábát nyújtja ki, a kettő ugyanis sehogyan sem ment egyszerre. A „mérnök”, kegyvesztettségét követően tizenhat évet töltött a saját maga tervezte cellában.

Ha az előbbi jellemrajznál, az oktondiságnál megállapítottuk, hogy az már-már százalmas, akkor a legkevesebb, amit a balfácánságról meg kell jegyeznünk: a balfácán kifejezetten sajnálatraméltó. Mivel rosszmájúságunkban igen sokat kacagunk történeteink, hajlamosak vagyunk megfeledkezni arról, hogy ez egyáltalán rossztulajdonság, pedig az a javából, kérdezzünk csak meg egy balfácánt!

Részlet következik Eugène Ionesco: A kopasz énekesnő című drámájából:²⁴

„MR. SMITH: Régóta áll az ajtó előtt?

A TŰZOLTÓ: Háromnegyed órája.

MR. SMITH: És nem látott senkit?

A TŰZOLTÓ: Senkit. Egy teremtetett lelket se.

MRS. MARTIN: Hallotta, hogy másodszor is csengetnek?

A TŰZOLTÓ: Igen, de az se én voltam. S akkor se volt senki.

MRS. SMITH: Hurrá! Nekem van igazam.

MR. SMITH: *(a feleségéhez)* Lassan a testtel. *(A tűzoltóhoz)* Mit csinált az ajtó előtt?

²⁴ Eugene Ionesco: Drámák; A kopasz énekesnő, 25. ol. (Európa Könyvkiadó 1990., fordító: Gera György.)

A TŰZOLTÓ: Semmit! Csak úgy álldogáltam. Mindenfélén tűnődtem.
MR. MARTIN: *(a tűzoltóhoz)* És harmadszor... akkor se ön csengetett?
A TŰZOLTÓ: De igen, akkor én.
MS. SMITH: Mégis, amikor ajtót nyitottunk, nem láttuk.
A TŰZOLTÓ: Mert elbújtam... tréfából.”

45. Az önzés

Az önzés - nem nehéz megadni lényegét - kizárólag önös érdekek vezérelte célokat szem előtt tartó, mindent és mindenkit figyelmen kívül rekesztő nyomakodás.

Önző az az ember, aki az általatok készített értékes fotográfiák előhívása során azért kíván jelen lenni, mert „érdekli maga a folyamat”, majd távollétében kimazsolázza magának a fotók legjavát. Ha ingyenes, két személyre szóló belépője van valahová, ahová éppen lányokat viztek, előbb beviszi magával az általa kiszemelt nőt, majd belülről integet, hogy „Fizess már, ne gatyázz annyit és gyere!”. Az önzés az egyike azon jellegzetes rossztulajdonságoknak, melyek láttán gyakran megfogalmazódik bennünk a kérdés: „Ennek semmi se szent?”. Mikor lakásgondjai felől faggatod, ravaszskás arc kifejezést ölt és szüleiére célozva megjegyzi: „Az ember élete előbb-utóbb véget ér”. Feledvén Bogart Woody Allenhez intézett bölcsességét: „A világ nemcsak nőkből áll, az is fontos, hogy rendes légy a haveroddal!”²⁵ gátlástalanul ráhajt a távollévő haverok barátnőire: „Azé a föld, aki megműveli”. Ha felesége betegség okán kórházba kerül, első gondolata, hogy bulit szervezzon, hiszen „szabad a kérés”. Kiépített „barátságait” önös érdekek motiválják, s érdekütközés esetén nyomban meg is szűnnek. Az egyik nap még javában lemezeket cserélget az ő „országos cimborájával”, egy karcolás azonban elég ahhoz, hogy a nagy barát seggfejjé fokozódjék le. Koldusnak soha nem ad pénzt, mert „mikor kértem én tőle bármit is?”. Csapatjátékokban a látványos, egyéni megoldásokat erőlteti; szinte kizárólag csak fejelve, vagy sarkalva hajlandó gólt löni, beadás csak a lábáról lecsúszott lövésekből eredhet. Az önző ember kenyérkereső sorba érven igen gyakran karrieristává válik, személyes érvényesülése érdekében semmitől, még tisztességtelen eszközök használatától sem riad vissza. Ő az aki, csak hogy amerikai kapcsolatait ápolja, felveszi a mormon vallást, de a többnejűsége kívül semmit nem vesz komolyan a tanokból. A törtetés során tipor, ahol tud, amit avval indokol, hogy „az üzlet az üzlet; az üzletben pedig nincs barátság”. Kiváló barát is tud lenni, amíg érdekei ezt kívánják. Nagy haverságban áll a fogorvossal, míg lyukas a foga; a jogásszal, míg meg kellene kötni egy szerződést; az autószerelővel a baleset után és így tovább. Ha egy „gyenge pillanatában” önzetlen, önfeláldozó, bőkezű gavallérnak mutatkozna, nem kell sokáig várnod, hogy benyújtsa a számlát kamatostól, elvégre „Jézus koporsóját sem vitték ingyen”. Különös esete az önző ember „pszeudo-önzetlenségének”, mikor az hölgyekkel szemben viselkedik nemeslelkű, áldozatkész úriemberként, ilyenkor speciális viszonzást vár, amit ha megkap, az illető hölgy „kurtizán”, ha nem kap meg, akkor „bűdös kurva”. Az önző embernél figyelhető meg a legintenzívebben az a rossztulajdonságok esetében egyébként többé-kevésbé általános jelenség, hogy saját gyengéjüket másban látják megnyilvánulni. Az önzetlenül cselekvő embertárs rögtön gyanússá válik „Vajon mire számíthat?”, s innen már csak egy képzelgésbeli ugrás és máris megjelent

²⁵ Woody Allen: Játssz újra Sam!

az önző ember tudatában a másik ember végletes önzőségéről alkotott kép. Ha esetleg a maga szemében is észreveszi a gerendát, különféle bölcsességekre hivatkozik, például: „Minden szentnek maga felé hajlik a keze”. Az önzésnek, ha az könyöklő karrierizmus formát ölt, nem nehéz meghallani a „pozitív” felhangjait: csak nézőpont kérdése és máris ott állhat előttünk (a kicsinyesen önző figura helyett) a célját jól ismerő karakán jellem, az éles karakter, maga a rendíthetetlen maszkulinitás, vagy éppen a férfinépen is túltevő eleven emancipátum. Ezért aztán embertársaink gyakran vállalják magukra az önző jelzőt, azt viszont soha nem hallhatjuk, hogy: „én egy kicsit hazug, gyáva, visszataszító, irigy és gőgös vagyok.”

A fenti gondolatot folytatva: bár a balfácánság összehasonlíthatatlanul „pozitívabb rossz”, mint az önzés, mégis ez utóbbit szívesebben vállalja bárki. Az önzés génjeinkben rejlő, elemi erejű készítésének osztársadalmi szinten lehetetlen gátat vetni, s ha jobban belegondolunk, ha ez valahogy megtörtént volna, az egyben az evolúció végét is jelentette volna. Egy-két álmodozó filozófus azonban eljátszadózott a gondolattal, most a legjellegzetesebb képviselőjüket Morus Tamást idézem az utópiából.²⁶

„Királyukat beiktatása napján nagy és erős esküvel kötelezik, hogy kincstárában egyszerre ne halmozzon föl többet ezer font aranyból, vagy annyi ezüstről, amennyi evvel föler. Mondják, hogy ezt a törvényt egy igen jó királyuk hozta, akinek jobban a szívében feküdt a haza boldogsága, mint a saját gazdagsága. (...) Úgy vélte, hogy ez az összeg elegendő a királynak akár a lázadók elleni harcra, akár ellenséges betöréssel szemben, viszont kisebb annál, hogy idegen országok megtámadására ösztönözzön.”

46. A hazudozás

A hazudozás valójában egyfajta hajlam valótlanságok állítására, vagy dolgoknak valótlan színezetben való feltüntetése.

Hazug az az ember, aki félig-meddig felserdült ifjoncként ilyesfélével traktálja iskolatársait: „Öregem, tegnap este - nem voltak otthon anyámék - becsengetett a szomszéd orvosnő. Baromi jó nő, nem volt rajta semmi, csak... csak egy... egy fürdőköpeny. Azt mondta, telefonálni jön, behívtam, inni kért, aztán játék!”. Kicsit „érettebb” fejjel érdeklődése már más jellegű kalandok felé is el-elterelődik: „Ha láttad volna; adtam neki a kakaót, kétszázzal mentünk kanyarban!”. A hazudozáson belüli speciális részterület a vágyhazugságok birodalma (egyébiránt a fenti két idézet is részben ezzel a jelenséggel rokonítható). A „vágyhazudozó” az a típus, aki addig meséli embertársainak különféle kalandfilmek fordulatait, míg azon nem kapja magát, hogy azok „vele történtek meg”. Fenti definíciómban már utaltam arra, hogy a hazugság nemcsak szavakban nyilvánulhat meg: „valótlan színezetben való feltüntetés”. A metakommunikatív jelzések rendszerint színezik a tartalmat, de adott esetben önmagukban is megállják helyüket. A hazug ember mintegy „pro herede gestio”²⁷ tesz minket lóvá, vagy ámít el bennünket, ha éppen úgy hozza a sors. Ki ne ismerné a „hazug könnyeket”, vagy éppen a mosolyogva színlelő, „jókedvet hazudókat”. A hazudozás - ez a fentiekből kiderül - szinte megtévesztésig hasonlít a tettetésre, ám élesen el is határolandó attól: a tettetés szavakban és tettekben megnyilvánuló, alantas célzatú színlelés, a hazudozásból pedig hiányzik az alantas

²⁶ Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989., 46. ol., fordító: Kardos Tibor.

²⁷ Pro herede gestio: latin, római jog: ráutaló magatartás.

célzat (ha a másik ember pusztá félrevezetésére irányuló szándékot jóindulatúan nem tekintjük annak). „Nem én púztam!”, füllenti a kisgyerek - hol itt az alantas célzat, kérdem én? „Nem voltam formában, a fene egye meg, csak négyest kaptam” mondja vizsgáról kijövet és miközben arcára kiül a csalódott rosszkedvűség, belül majd' elrepül az örömtől, hogy megkapta a kettést. Ha nem áll rendelkezésére megfelelő helyeken kilyuggatott villamosjegy, mikor az ellenőr azt kéri, újjából szopott mesébe kezd agresszív és undorító utastársokról, akik összeköpködték az előző járatot és így ő kénytelen volt megszakítani az utazást, tehát ő becsületesen járt el, csak a közlekedési vállalatnak felróható okból nincs a kérdéses villamosra érvényes menetjegye. Ha nem hisznek neki, „megelégteli a dolgot” és erélyes hangra vált: „Mondja csak meg a nevét!”, majd az ellenőr-tanonchoz fordul: „Meg maga is!”. Néha még be is jön a befolyásos ismerős blöffje. A hazug emberrel megesik, hogy érzékenyen búcsút vesz barátaitól mielőtt elutazna több hónapra Hawaiiba, majd visszatérve az alkoholelvonó kúrából bolhapiacon vásárolt „egzotikus” ajándékokkal lepi meg őket. Mások a pénzkeresés során veszik hasznát különös hajlamuknak: „Erről nekem nincs tudomásom” állítja az ügyvéd szemrebbenés nélkül a bíróság előtt, arról a szóbeli egyezségi tárgyalásról, amelyen előző nap sikertelenül alkudozott a felperessel. Némely foglalkozás kifejezetten a hazudozásra épít; „...én vagyok Hamlet, a dán” állítja minden alapot nélkülözően egy-egy fiatalember magáról szinte évről-évre, a világ legkülönfélébb színpadain. „Ez egy első osztályú áru, asszonyom” mondja a csalárd kereskedő. Az igazsághoz azért hozzátartozik - megjegyzem, még mielőtt magam is hazudozáson kapatnék -, hogy a törvényes keretek között ténykedő ügyvéd inkább ravasz; a felkészült színész nem ripacsodik, hanem művészetet csinál; a kereskedőnek pedig jogában áll a tisztességes üzleti kockázaton belül „üzletpolitikát folytatni”.

Az önzéssel szembeállítva a hazudozást, rögtön szembeötlik, hogy ez utóbbi sokkal többértű megnyilvánulási formáit tekintve és talán épp ez a magyarázata annak, hogy - bár pontosan annyira általános jelenség, mint az önzés - az önkritikát gyakorló emberek körében mégsem annyira népszerű. Mindenki igyekszik a lényegét elkendőzve valamilyen finomabb megnyilvánulási formát keresni alibiül: „Én csak füllentettem, hiszen amit tettem, jó ügy érdekében tettem”; vigyázat, lehet, hogy ez maga a legnagyobb hazugság! És íme egy intelem, nekünk íróknak, kiknek a „hazugságot” tisztességgel, magasabbrendű igazságok szolgálatába kell állítanunk. Horatius: *Ars poetica*.²⁸

„Míg gyönyörűségért írsz, messze ne járj a valótól,
és ne akarj meséd, hogy higgyünk el neki bármit.”

47. A piperkőcség

A piperkőcködés javarészt külsőségekben megnyilvánuló, férfiúi hiúság motiválta, mosolyt keltő finomkodás.

Piperkőc az az ember, aki férfiember léte arra adja fejét, hogy az azon lévő haját minduntalan válogatott kencékkel gyötörje. Néha az említett kenceficékből többfélét is használ, hajszájai között valóságos koktél csörgedez. Félvén hajának kihullásától, olyasmit dörzsöl szét fején, amit normális ember inkább megenne. Szóval ő az, aki a szó legszorosabb értelmében veszi a „hagyj már békén ezzel a marhasággal!” jelentésű szleng kiszólást: „Kend a hajadra!”. Valóságos kondenzcsíkot húz maga után a különféle ide-oda lögybölgetett pacsma-

²⁸ Varietas delectat: Minerva, 1986. 179. ol. (fordító: Muraközi Gyula).

gokból eredő illatfelhőből. Az összehatást tekintve, ez az elegy inkább már a bűz kategóriájába tartozik. Borotválkozás után arcszesz helyett kölnit használ, tekintettel annak erősebb, kihívóbb, tehát szerinte jobb illatára. Képes éjnek évadján napszemüvegben mutatkozni, merthogy „jól áll”. Ha ne adj’ Isten kicsípné magát (ami sajna gyakran megesik) irtóztatóan csilicsálé göncöket ölt magára. Nem riad vissza még az olyasféle pompától sem, melynek kellékei között tarkabarka pántlikákra, fodrokra és más hasonló cicomákra akadhat az azt borzadva szemlélő. Cifrázkodási vágyából kifolyólag gyakorta válik öncélú divathóbortok vakbuzgó követőjévé. Szinte kizárólag ilyen hajlandóságú embert látni könyékig felgyűrt zakóujjal - gyakorlatban kívánnván alkalmazni a humánetológusok megfigyeléseit, miszerint a csupasz alsókar és csukló fokozott szexuális vonzerővel bír. Zakógallérjára képes funkciótlan selyemsálat teríteni; selyemingének gallérja alatt vakítóan vörös kendő buggyosodik. Természetesen neki jut eszébe, hogy az egyetemen, biológia terepgyakorlatra kicsiny kézi tükröt, különböző fogvastagságú fésűt és komplett manikűrkészletet vigyen magával. Legyen bárki fia-bornya, magát mintegy olasznak képzei. Akik az efféle divatfísiságot képtelenek tolerálni, ilyesféle jelzős szerkezetekkel szoktak társaságokban utalni a piperkőc ismerősökre: „tudod, az a szopottféjű girnyó”, vagy „nem tudom találkoztál-e már avval a nyálas pöccsel”, míg mások - s valljuk be, ez azért méltóbb egy harmadik évtized küszöbén élő európaihoz - kikacagják az önhitt páváskodót. Meglehetősen nevetséges látvány a hófehér edzőcipőben tócsák között félve lavírozó divatmajom, már-már túltesz a magassarkú cipőben botladozva szerencsétlenkedő hölgyeken. Egészen elképesztő dolgokat tanul el a nőktől. Reszelgeti a körmét, majd szintelen, fénylő lakkal bekeni, pusztán a „vitaminhiánytól könnyen töredező” köröm megerősítése végett. Az uszodában rádszól, hogy ne szárítsd túl közelről a hajad, mert „eltöredezik a vége”. A fodrászok szeretik, kiélhetik rajta hajlamaikat. Minél természetellenesebb idomot formál fejéből a hajfodrász, ő annál boldogabb. Odáig van a csavarókért; a szőkítésért, melírozásért és a különféle festékekért. A manikűrtől, pedikűrtől, sőt a szőrtelenítéstől sem riad vissza. Beszédstílusára a negédesség jellemző; gyakran szólítja férfi ismerőseit „drágám”-nak, vagy „kedvesem”-nek. Az önimádat elvakítja, s a jogos kritikára a tőle telhető legagresszívebb módon reagál: felveszi a pökhendi uracs pózát. Azt viszont jónéven veszi, ha valaki „Pibi-Pubinak” hívja, pedig ezt egy magára valamit adó férfi vérlázító sértésnek kell, hogy vegye. Nevetnivaló gesztusai (a pipiskedés, a kávéscsészét megragadó jobb kéz meredező kisujja), a szűnni nem akaró affektálása gyakran szenvelgésbe csap át.

A lényegyet összefoglalva - és egyben a piperkőcködést a hazudozással egybevetve - könnyedén megállapíthatjuk: a piperkőc már-már bosszantóan teszi magát nevetségessé avval, hogy elsősorban az esztétika tárgykörében folytonosan hazudozik önmagának.

Romhányi József: A nagyralátó görény:²⁹

„Egy görény
felül akart emelkedni társadalmi körén.
E nagyralátó terv szerint
feleségül kérte a nemes hermelint.
De a felsőbb kasztba
tartozó prémes kikosarazta.
Talált persze vigaszt csakhamar a görény:
- Szép hölgy, de a bűze még nem elég tömény...”

²⁹ Romhányi József: Szamárfül, 12. ol., Gulliver Könyvkiadó.

48. A köpönyegforgatás

A köpönyegforgatást nyilvánvalóan úgy foghatjuk fel, mint pártállásnak, elveknek önös érdekből történő azonnali felrúgására való hajlandóságot, s ebből kifolyólag azok sűrű váltogatását.

Köpönyegforgató az az ember, aki kiskorában, látván az ellenfél által rúgott gólokat, gyakran megelégedi társai „bénaságát” és mikor úgymond „betelik a pohár”, „átáll” a másik csapatba. Ugyanő felnőttként, mikor már labdarugó kommentátorként keresi kenyerét, gyakran mondhatja: „nagy a nyomás a franciák kapujánál”, „érik a gól”, „a hollandok egyértelmű fölényben vannak”, „szinte egykapuzás folyik, olyan nagy a hollandok technikai fölénye”, stb., aztán ha mégis a franciák rúgják az első gólt: „nem hiába, ennyi gólhelyzetet nem lehet büntetlenül kihagyni”, „a franciák nagyon taktikusan húzták magukra ellenfelüket”, „jól bevált a francia altatási technika”. A köpönyegforgató, politikai rendszerváltás idején elsőként tűzi ki a győztes ellenzéki párt jelvényét, majd az állampárt „belülről történő bomlasztása” során tanúsított érdemeit ecseteli: „De nehéz volt!”, mindettől függetlenül az ex-párttitkári státuszát igazoló párttagkönyvet és a Lenin szobrot nem dobja ki, csak jól elteszi „ki tudja minek és mikor vehetem még hasznát” alapon. Köpönyegforgatás útján lesz a ‘60-as évek kukaborogató vagányából a ‘90-es években oratórium- és rock-mise író és azt szmokingban énekelgető konszolidált úriember. Ha társasjátékban összefogsz vele a közös ellenség legyőzése végett, abban a pillanatban ahogy annyira legyengülsz a csatában, hogy biztosan végezhet veled, kíméletlenül lekaszabol, feladván mindenféle korábbi megállapodást, mondván: „szemesnek áll a világ”. Vagy itt van mindjárt maga a „páli fordulat”, melyet nemcsak a névadó vérengző, keresztényüldözőből lett Pál apostol hajtott végre, hanem számtalan piciny követője is, mint például az ateista-anarchista underground punk zenész, akiből - csaknem egyidőben a magyarországi keresztény nemzeti kurzus kormányra kerülésével - keresztény rocker lett és a továbbiakban Isten nevében hirdette gondolatait. Ugyancsak köpönyegforgató az a muzsikás is, aki képzett jazz-zenész létére nem áttal slágerzenét gyártani, ne adj’ Isten lakodalmas rockot. Ha megkérdik tőle, hogy miért gyárt ilyen moslékot, ő azt feleli: „Szerintem nincs jó vagy rossz műfaj, csak jó, vagy rossz zene; ha azt tekintjük, hogy mennyi kelt el lemezeimből, egyértelmű, hogy tetszik a dolog a közönségnek, ha pedig nekik tetszik, akkor nem számítanak a kritikusok: a zeném jó”. Mindig annak van igaza, akivel éppen beszél, még ha a beszédpartnerek véleménye homlokegyenest ellenkezik is. Ha viszont vitában, nyíltan csapnak össze a felek, mindig a számszerű fölényben lévőkhöz pártol; ha szemére veted pálfordulását, egyszerű indokolást ad: „Na, és akkor mi van, akkor úgy gondoltam, most pedig így!”. A köpönyegforgató, ha egy társaság tagjaként tréfálkozás alanyává válik, a leghatározottabban és a leghangosabban fog tiltakozni az „elszenvedett sérelem miatt”, de ha megkéred, hogy „ugyan csatlakozzon már hozzátok a megismételt mókázásban”, gondolkodás nélkül, boldogan megteszi, sőt ő lesz a legaktívabb a még cudarabb tréfák kiagyálásában. Igen egyszerű fülöncsípni a köpönyegforgatást a ravaszdi kereskedők háttérszövegeiben. Mennyi ellentmondás, meggyőzően előadott paradoxon, csak hogy vedd meg a portékát! „Én magának egy huszonkettőt ajánlanék; azért mégiscsak az az igazi, semmi nem veheti fel vele a versenyt! / Igen, de a huszonkettes olyan ormótlan / Hát ormótlannak ormótlan az biztos, ronda, szó, mi szó; a huszonegyes viszont tán még egy fokkal jobb is a huszonkettesnél, csak azért nem azt ajánlottam előbb, mert azt olyan magaféle ingyenceknek tartogatom!” Külön kategória lehetne akár a kétkulacsosok, a bőszipolitikusok hada, kik nem a pillanat hevében fordítják meg köpönyegüket, hanem elvtelenül, egyszerre két ellentétes érdeket kiszolgáló mivoltukra derül hirtelen fény. A bort ivók, vizet prédikálók között talán a legszemléletesebb és legtanulságosabb példát a XI-XII. század fordulóján találjuk: Abélardot, miután kiderült, hogy a szép Heloise nemcsak ájtatosságot meg teológiai bölcselkedést tanult tőle, a szigorú nagybácsi,

Fulbert kiheréltette. (Így aztán könnyű volt „meggyőződésből” hirdetni a mindenféle érzékiséget, paráznaságot mélyen megvető és elítélő tanokat.)

Mint a fenti példa is mutatja, a köpönyegforgatás igen-igen fel tudja borzolni a kárvallottak idegeit - a piperkőcködés aligha készíthetne bárkit is arra, hogy dühében kiheréltesse az illetőt. A szélsőséges eseteket leszámítva azonban, legalábbis hatásukat tekintve nemigen különböznek egymástól a piperkőcök és a köpönyegforgatók: mindketten nevetségesek, elég hamar felismerhetőek és egy kicsit mindkettőt kerülik az emberek, a köpönyegforgatót talán egy kicsit még jobban (érthető módon). Az idézet Kurt Vonnegut: Mesterlövész³⁰ című művéből következik:

„Két rendőr felrángatott, és a hátam mögött megbilincselte a kezemet. A bokámra is bilincset raktak, és betaszígtak ugyanazon az emeleten az irodába - hogy ujjenyomatot vegyenek, mondták. (...) Nemcsak ujjenyomatot vettek - arclenyomatot is. A rendőrök belenyomták előbb a kezemet, azután az arcomat egy lavór fekete kulimászbá. Aztán talprarángattak, és az egyik rendőr megjegyezte, hogy most már szabályos niggerpofa vagyok. Mindaddig kész örömmel hittem, hogy a rendőrök legjobb barátaim, mindenkinek a legjobb barátai.”

49. A tahóság

A tahóság, hogy a dolog lényegére tapintsunk, nem más, mint önérzetesen vállalt primitívség.

Tahó az az ember, aki ünnepi ebéd közben felpattan az asztaltól és fennhangon bejelenti: „Megyek, szarok egy jót”. (Elnézést kell kérjek előre is az esetlegesen előforduló durva kifejezések miatt, de kutatásunk tárgya miatt ezek használata elkerülhetetlen.) Mikor már hozzászoktál az illető tahóságához és már fel sem veszed, ha házibulin a fentihez hasonló szituációban elkurjantja magát: „Megyek hugyozni!”, igen ám, de ekkor jön a meglepetés: közelebb hajol hozzád, rád sandít, majd megszólal: „Megyek, kicsapom a lompost”. Kötőszóként, mondatkerekítő toldalékként, gyakran használ szalonképtelen kifejezéseket. Néha kizárólag ilyeneket használ, úgyhogy csak a szövegkontextusból derül ki, mit is akarhat; a trafikban rámutat a gyufára és a cigarettára: „Adj egy olyan faszt, meg egy olyan lófaszt, baszdmeg!” A sok használatból „elkopott” trágárságok folyékony masszaként csúsznak ki száján: „E csássá ázze!” (= Ne csináld most már, baszdmeg!). A tahóság igen összetett tulajdonság, de azért jól körülhatárolható. Számos theophrasztoszi tulajdonság elegye: a tahó egyrészt bárdolatlan (nem ismeri a jómodort), másrészt megátalkodott (ragaszkodik szégyenteljes tettekhez és szavakhoz), harmadrészt szégyentelen (jóhírnevét becsutellen nyereszkedés végett veszni hagyja), negyedrészt otromba (tolakodóan és ízléstelenül bohóckodik) és mindezt egyszerre produkálja, már-már agresszív önérzettel. Félrészezen ráüvölt a lakodalmi vacsoránál az őt finoman csendesíteni próbáló örömanyára: „Személyzetnek kuss!”, majd folytatja a duhajkodást. Házibulin „jópofaságból” fünek-fának belenyál a fülébe. „Akkorát okádtam, mint egy állat”, vagy ugyanez jellegzetes akcentussal: „Akkorát okádtam, mint áállat” meséli másnap, mintha az valami világra szóló hőstett lett volna, majd vihogva teszi hozzá, hogy éppen az Ahmed nevű kollégiumi szobatársa imaszőnyegét sikerült eltalálnia. Mivel másnap szereti mesélni, így gyakran fejezi be a különféle mulatságokat hányással. Abból sem csinál különösebb gondot, ha a kollégiumi mosdókagylót „tölti fel” és így kénytelen tetteivel nap nap után szembesülni. A mosdókagyló kitakarításától, érthető okokból, tüntetőleg magukat távoltartó takarítónőket, szívből jövő felháborodottságtól fűtötten (és mindennek megfelelő hangerővel) „vén kurváknak” titulálja. Talán a tahóság fér legkevésbé

³⁰ Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986., 64. ol., fordító: Borbás Mária.

össze a romantikus-szentimentális alkattal. Ez azért különösen szembeötlő dolog, mert a tahóság gyakorta épp az illúziórombolásban nyilatkozik meg. Szemléletes példa erre a balatoni nyaraláson összeszedett, klasszikus gyermekszerelembe belerandító tahó nagybácsi, aki rákérdez a szerelmi önkívületben, csinos kis barátnéjával karjaiban révedező fiatalemberre: „Józsí, te szartál legutóbb a budiban? Húzd le máskor!”. A tahó ember az írói teljesítményt oldalszámra méri: „Herczeg Ferenc ezer ódalt írt, mégse kapott Nóbél díjat, Heminvéj, vagy hogy híják, meg kapott, oszt milyen rövid az a halászregény! Hát ez igazságtalanság”. A büszke öntudat abból a tévhitből táplálkozik, hogy ő őszinte. Nem olyan „álszent puhány”, mint az emberek javarésze, hanem karakán, „legény a gáton”, aki kíméletlenül szemébe vágja mindenkinek a „kendőzetlen igazságot”. A tahóságával kapcsolatban tapasztalt mindenféle negatív hozzáállást az igazság elviselésére való képtelenségnek tud be. Hölgyek esetében a tahóság gyakorta a közönségesség álcáját ölti. Ha egy bálon felkéréd táncolni, félreérthetetlen kézjelekkel mutatja: „Ne erőlködj, hapsikám, nem dugunk!”. Boldogsággal tölti el, hogy „középpontjában áll” az asztaltársaságnak: beleül minden fickó ölébe, álrészig vihogásba kezd, a bódulat felszabadítja gátlásait és a bentrekedt sok-sok hülyeséget; könnyen megkaparintható ribanc látszatát keltve magára vonja egy-két kandúr figyelmét, ezért aztán önmagát ellenállhatatlanul csábítónak véli, a tapasztaltabbak azonban már tudják: „Mindenki taperolja, senki sem kupakolja”, mely lassan-lassan általánossá váló vélekedés ha fülébe jut, ismét sikerélménye lesz: úgy érzi, sikerült megőriznie női méltóságát, s a megközelíthetatlenség misztikus varázsát. A nyilvánvaló tahóságok miatti vádak a női nemre jellemző szeszélyességre való hivatkozással kívánja elhárítani. Ezzel aztán nemhogy fokozná - eredeti szándéka szerint - az „ellentmondásosságától varázslatos” személyisége körülötte „pezsgést”, hanem újabb ékes tanúbizonyságot szolgáltat tahóságáról. A viszonylag egységes „tahó-kép” közelebbről szemlélve számtalan apró részletre bomlik. A kihívóan szemtelen tahót inkább már ripőknek hívjuk: „Szevasz lyuksógor!” üvölti fennhangon a kocsmai nagyközönség előtt, hajdani barátnőnk apropóján. Ha stílusába pórias csiszolatlanság vegyül, például nyakló (és főleg ok) nélkül suk-sük ragokat használ, akkor tuskónak, vagy furkónak is nevezhetjük. Aki saját tekintélyével kívánja megtámogatni a nyilvánvaló sületlenségeket, nos az a surmó (kevés népies felhanggal): „Én mondom, nekem el'ieted:.....” (a kipontozott helyre bármiféle eszeveszett ökörséget odagondolhatunk). A tahók ágas-bogas családfáján a surmók féltestvéreként akadunk rá a kultúrsurmókra. Ők a félműveltségüket agresszíven hirdető sznobok, kik saját tekintélyükre, mint egy kivételesen intelligens és művelt ember tekintélyére támaszkodnak. Ha a magabiztos fellengzősséget (a verbális tahóságot) a tettek mezején esetlen félszégesség követi, a tahóra a bumfordi jelzöt is ráhúzhatjuk.

Kétségtelen, hogy a köpönyegforgatás sokkal rókaelkébb, ha úgy tetszik aljasabb tulajdonság a tahóságnál (aminél szembeötlőbb jellem aligha akad), a mérleg serpenyője azonban mégsem billenhet egyértelműen a „karakánabb” oldalára, hiszen a homo sapiens, a csúcsragadozó méltóságát minden szellemiség elleni merénylet súlyosan sérti, s ez azért komolyan esik a latba. Az idézet egy olyan nevezetes tahót szólaltat meg, aki háromszorosan lakolt meg surmóságáért (ez egyébként mesébe illő ritkaság). Lássuk hát, milyen volt - Fazekas Mihály elképzelése szerint - Döbrögi és Lúdas Matyi első találkozója:³¹

„Kérdi az úr: Ki ezen lúdak gazdája? - Magam la!
Így szólott nagy nyers-nyakason Matyi. - Ennye gazember!
Nem tudod, itt ki az úr? majd emberségre tanítlak!
Hol vagyon a süveged? mi ezen lúdaknak az ára?”

³¹ Fazekas Mihály művei, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982., 148. ol.

50. A kishitűség

A kishitűség, tömören fogalmazva: az önbizalom teljes hiányának okán fellépő kóros hajlam a csüggedésre és a kétkedésre.

Kishitű az az ember, aki bár elsajátított egy idegen nyelvet, mégsem mer azon megszólalni, fél, hogy kiröhögik: „Lehet, hogy a nyelvtanár szélhámos volt és a francia nyelv helyett valami összefüggéstelen zagyvaságot tanított meg velem!”. Ha egy idegen szólítja meg az adott nyelven, nagy megkönnyebbüléssel veszi tudomásul, hogy „most az egyszer szerencséje volt, pont olyan szavakat használt az illető, amelyek valahogy véletlenül beugrottak”. Csak olyan sportokat űz, amelyeknél nem kell közvetlenül összemérnie erejét másokkal, mert „képtelen lenne bárkit, bármiben legyőzni”, ezért aztán többnyire nem is győz, ha mégis ilyen helyzetbe kerülne; egy esetleges győzelem esetén mindent a külső körülményekre fog, ami miatt aztán lelkiismeret-furdalása támad. Állandó kisebbségi komplexus gyötri. „Tulajdonképpen én sem járnék velem”, vonja le a végső konklúziót nagy keseregve a sokadik sikertelen becsajozási kísérlet után. Miként bármilyen egyéb képességével kapcsolatban, szintűgy szervezetének ellenállóképességével kapcsolatban is szörnyű kétségek gyötrik. „Szervezetem a vírusokkal és a baktériumokkal szemben szinte semmi ellenállást nem tanúsít, ha így folytatom, igen hamar el fogok patkolni.” „Bizony, bizony! A legnagyobb hibát spermium koromban követtem el: meggondolatlanul megtermékenyítettem petesejt önmagam” - gondolja és ide visszavezetve minden hibáját genetikai eredetűnek, vagyis kiküszöbölhetetlennek tart, vagy ahogy ugyanezt a pszichológusok fogalmaznák meg szemléletesen: az énkép és az éniideal végletesen eltér egymástól (ellentétben a nagyképűséggel, ahol talán túlságosan is egyezik). Az egészségi állapottal kapcsolatos balsejtelmek a vigasztalan hipochonderséghez vezetnek, ez viszont kiváló táptalaj a pszichoszomatikus betegségek számára. Ha megúszna valahogy egy influenza járványt, nem hiszi el: „Ne ámítsd önmagad, a helyzeted valójában kilátástalan, a vírus csak azért lappang oly sokáig, hogy aztán annál nagyobb elánnal tiporjon el”. Ha kétségbevonhatatlan módon szerencsésnek mutatkozik valamiben, rögtön elkezd rettegni: „Ezért még komoly árat kell fizetnem!” A vigasztalhatatlanság és a kétségbeejtő csüggettség gyakran depresszióba kergeti. Ha éppen nincs min csüggednie, akkor épp ezen szomorodik el: „Legalább láthatnám az utolsó reményt, az életmentő szalmaszálat!”. Az önáltatás ott alakul át reménytelen ábrándozássá, amikor a kishitű ember menthetetlenül reménytelen önhitegetésbe kezd, a „kancsalul festett egék” eltorzítják rendes értékítéletét és eleve veszített csatákat „vív”. A sikertelenség aztán tényleg kézenfekvő lesz, mikor nem sikerül világhírű filmszínésznőket, popsztárokat felcsípni.

A kishitűség maximálisan introvertált tulajdonság, így szöges ellentétben áll a tahósággal. Nem nehéz választanunk a kettő között; a kishitű ember figurája még szívünkbe is lopózhat, tekintve, hogy számtalan történet romantikus-szентimentális alakja ő, kinek fizikai elbukása és erkölcsi felülemelkedése katarzis-élmény forrásává teheti őt a filmvásznakon és az irodalmi alkotások lapjain. A kishitűség nagy lélekűbúvára Woody Allen, A büntetés című novellájában szemléletesen monologizál:³²

„Ez volt életem legerotikusabb, legkéjesebb éjszakája, s míg utóbb Connie pihegve és eltelve hevert karjaim közt, én azon töprengtem, miként fogja a sors behajtani rajtam elvitathatatlan követelését. Megvakulok-e hamarost? Vagy megbénulok? Miféle irtózatot árat kell majd ezért fizetni Harold Cohennek, hogy a világegyetem rendjén röhassa tovább harmonikus köreit?”

³² Woody Allen: *Lelki jelenségek vizsgálata*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984., 212. ol., fordító: Békés Pál.

51. A kegyetlenség

A kegyetlenség, ha valaki a lényegére kíváncsi, hajlandóság embertelen kínok, gyötrelmek okozására.

Kegyetlen az az ember, aki képes egy feleletre - azon az alapon, hogy a nebuló által elmondottak erre kellő alapot szolgáltatnak - egyszerre két szekundát adni. Ugyancsak ő lesz az, aki percekig tartó nyaktekergetéssel, majd fejre tiporással vet véget a levesnek szánt baromfi - ne adj' Isten polgártársa - életének. Embertelen módon jár el az a klinikai ügyeletet ellátó orvos is, aki mivel édesded álmából felriasztották, gégetükrözés ürügyén végrehajtott nyelvtépkedéssel vesz elégtételt a szerinte kérlelhetetlenül kegyetlen sors által nyakába szakasztott betegnek. Ugyancsak érzéketlen kegyetlenség kell ahhoz, hogy egy másik alkalommal „nyugtatólag” bejelentse az aggódó szülőnek: „Nem biztos, hogy agyvelőgyulladás!”. Kegyetlen tréfa a lány részéről, ha az utólag gondolkodó fiatalembert a meg nem érkezett menstruációval és az ahhoz fűződő jogkövetkezményekkel fenyegeti meg, úgymond poénból. A témánál maradva (s némiképpen megfordítva a nő szerepét a dologban) ide jegyzem fel annak a legalább annyira gonosz, mint amennyire kegyetlen bűnöző-orvosnak az esetét, aki a rémült és végletesen kétségbe (és mint utóbb kiderült: nem teherbe!) esett leányzónak bejelenti: „Sajnos megesett, kisasszony! De még időben vagyunk, esetlegesen segíthetünk a dolgon egy injekcióval!”, erre a hölgy boldogan aláveti magát a beavatkozásnak: speciális „koktélt” kap; erős, fájdalmas görcsökkel és bő vérzéssel járó „quasi-vetélés” után, meggyötörten nyomja kezébe az együttérző „orvosnak” a jattot. Szintén kegyetlen dolog és még ha tréfának szánnák sem értékelhető akként, ha valaki az alkalmi szex-partnertől hajnalban, osonva lelép, egy levélkét hagyva hátra a fürdőszobában: „Most már te is megkaptad!”. Résztétlenség és vérszomj jellemzi azt a vizsgáztatót az egyetemen, aki Húsvét előtt, Nagypénteken a keresztrefeszítést, illetve az esetleges feltámadást emlegeti a vizsgázónak, még akkor is, ha a hasonlat nagyon is találó. Nem kevés kíméletlenség kell ahhoz sem, hogy valaki egy romlatlan lelkű ifjú leányzónak (aki fülig szerelmes az éppen aktuális, ügyeletes-színészi-ideál-szex-szimbolumba), az orra alá dörgölgjön egy olyan újságcikket, melyben a bálvány meggondolatlanul olyasmit nyilatkozik, mint amilyeneket Laár András költeményében megfogalmazott:³³ „...a szomszéd néni / levetett bugyogóit / sebbel-lobbal / fejemre borítom...” Nem kevésbé szívétlenség a virággal közelítő gáláns lovagot ekként elzavarni: „Ezt ne szokd meg!”. A bűncselekmények egész sora kegyetlen dolog, a minősítő körülmények között gyakran szerepel is a „különös kegyetlenséggel” kitétel, mikor is az illető - pl. emberölés esetén - nem a szokott módon: egy-két fejszecsapással, kaszával átdöféssel, ásó hasbaszúrással; hanem megnyúzással, elevenen elégetéssel, stb. követi el tettét. Könyörtelen az a keményszívű magyartanár is, aki következetesen számonkéri az unalmas kötelező olvasmányokat, így nem mehetünk miatta nyugodt lelkiismerettel a strandra elmélkedni a világ dolgainak állásán.

Az elsősorban önmagával kegyetlen kishitű mellett a velünk, vagy másokkal kegyetlen valószínűsítő szörnyeteg. Kerüljük! Az idézet a világtörténelem egyik legkegyetlenebb emberének tetteiről szóló krónikából való; Aleksander Krawczuk római császárokról szóló könyvében³⁴ így látja Caligula kegyetlenné válását:

³³ Laár András: Ha majd rajtakaptok...c. versének részlete a Laár pour Laár társulat Farkas a mezőn c. műsorából.

³⁴ Alexander Krawczuk: Római császárok, Inter Press, Budapest, 1988., 54. ol., fordító: Dávid Csaba.

„Némelyek esküdöztek, hogy készek meghalni, csak szeretett uralkodójuk felgyógyuljon. Ezernyi áldozati állatot vágtak le. És Caligula felépült - Róma vesztére. Ugyanis egészen más emberré lett... Először is elküldte tisztjeit Tiberius Gemellushoz. Megparancsolta neki, hogy kövessen el öngyilkosságot, mivel - ez volt a megokolás - reménykedett a császár halálában. Ez persze valószínűleg igaz is volt. Caligula ezután azt követelte, hogy mindenki pontosan teljesítse azt az esküt, amelyet betegsége idején tett, mert ha másként cselekszik, az egyértelmű az esküszegéssel és az istenek megsértésével.”

52. Az aggodalmaskodás

Az aggodalmaskodás alaptalan és szorongó félelem valamiféle rossznak bekövetkeztétől.

Aggodalmaskodó az az ember, aki azért nem sportol semmit, mert fél, hogy életét vesztené a küzdelemben, vagy legalábbis nyomorékká válna. Szintúgy aggodalmaskodók azok a tapasztalatlan fiatalok, akik az ifjúsági lapok szexológus szakértőitől folyton folyvást arra a kérdésre kívánnak megnyugtatóan biztos választ kapni, hogy vajon lehet-e ruhán keresztül teherbe esni. Aggodalmaskodó az is, ki semmilyen körülmények között nem hajlandó stoppost felvenni autójába, félvén, hogy az egy óvatlan pillanatban kegyetlenül végez vele. Természetesen repülőgépre nem mer felszállni. Ha szerettei útján vannak, szünni nem akaró tépelődés veszi kezdetét „vajon nem történt-e valami baj az úton”. Várakozván a körzeti orvos rendelőjében, attól a pillanattól számított öt percen belül, hogy észreveszi a rák megbetegedés tünetegyüttesét népszerű formában ismertető brossúrát, a tünetek kétharmadát felfedezni véli önmagán. Bejárati ajtaján nyolc zár éktelenkedik. Ugyancsak aggodalmaskodó az, ki amiatt nyugtalanodik, hogy meg találjanak jelenni lakásában a moziban látott horrorfilm szereplői. A fentiek alapján is könnyen megállapítható: az aggodalmaskodás korántsem azonos a gyávasággal (a lélek behódolása a félelem előtt); az aggodalmaskodás több ennél, olyasmitől való félelem, amitől nem kellene; míg Theophraszosz gyávájából a harcmezőn, addig az én aggodalmaskodómból az ABC üvegviszaváltója előtt bukik ki a félsz - nem ismeri pontosan az üvegviszaváltás szabályait és fél a boltoskisasszony előtti égéstől. Félelme előttünk nevetségesnek látszik mikoron pók vagy egér láttán egész testében reszket a kiállott halálos ijedelemtől. Ha a villamoson meglátja az ellenőrt, haja az ég felé mered, tagjai megtagadják a szolgálatot, testén hideg borzongás fut végig, pedig van érvényes bérlete. Az úszómedencében való gyors haladásra leginkább az készíti, hogy hamarabb elérve a szárazföldet, kevesebb esélyt ad a villámnak, hogy a medence vizébe lesújtva őt is agyoncsapja. A szárazföldön iszonyodva gondol a gömbvillámra és minden pillanatban kész az ilyen módon támadó természetfölötti erők leküzdésére (minden ide vonatkozó cikket alaposan áttanulmányozott a napilapok pletykarovataiban). Ugyan személyesen még nem gyűlt meg a baja soha az ufonautákkal, de ő holtbiztos a hamarost bekövetkező irtózatossá válásban; a dolog természetéből adódóan nem sokat tud az UFO-król, de amit tud, azt következetesen beveti ellenük, például kerüli az ufonautákat vonzó zöld fény használatát. Ha írásbeli vizsgára kényszerül, legalább nyolc tollat visz magával, számítva arra, hogy a pennák felmondhatják a szolgálatot. Beosztottként állandóan rejtett utalásokat vél felfedezni főnöke szavaiban; lassan, de biztosan elhatalmasodik benne annak tudata, hogy elégedetlenek vele. Ha gépkocsival utazna valahová, nem hajlandó csak a vezető mögötti ülésre ülni, tekintve, hogy a baleseti statisztikák szerint ott a legnagyobb a túlélés esélye.

Az aggodalmaskodás - sok hasonló tulajdonsággal egyetemben - kicsinyességében már-már megmosolyogtató, ezért talán sokan (ha választhatnának) inkább a kegyetlenséget választanák. Rossz választás lenne! Gerald Durrell könyvéből következik az idevágó idézet:³⁵

„Még a polgármestert is kirázta a hideg arra a gondolatra, hogy a kommunisták egy gonosz cselszövással valamennyi szamarat eltüntették az egész szigeten.”

53. A hűtlenség

A hűtlenség erkölcsi, érzelmi alapon elvárható ragaszkodásról, kitartásról való megfelekezésre és ezzel együtt valakinek vagy valaminek az ilyen módon történő cserbenhagyására való hajlandóság.

Hűtlen az az ember, aki elhárítván a vádakat, miszerint ő önös érdekből nem tart barátaival, saját elveire hivatkozik „Gyerekek, én ezt elvből nem tehetem!”, majd a szerencse, s ezzel együtt az érdekeredők irányának változtával felrúgja elveit, mondván: „Első és egyben legfontosabb elvem, hogy elveimet én találom ki és én törölöm el, ha úgy hozza a szükség. Az én elvem; én törölöm el és csakis én!”. A belső törvényhozás eme sajátos rendszere azonban képtelen arra, hogy az objektív erkölcsi törvényeket hatályon kívül helyezze. A kollektív elvárásfarigcsálás eredményeként létrejött eszmék meglovagolói közt is rábukkanhatunk számtalan svihákra. A legtöbb politikus elvhű és tiszta politikát ígér, de miközben óvatos köntörfalazás közepette megfogalmazza a zsinórmértékül szolgáló értékrend támpilléreit, többnyire az jár fejükben, hogy hol hagyják azt a nem feltűnő, de egyértelmű kiskaput, ahol visszakozhatnak majd, ha az mutatkozik célszerűbbnek. Az elvekhez, eszmékhez való hűtlenséget gyakoriságban nyomban követi a szerelmeshez való hűtlenség. A tapasztalatlan, gyermekszerelem varázsában megmerítkezett pici lány, ki „örök hűséggel” hitegeti kedvesét, tán még találhat tetteire mentséget, nem úgy a csalfa menyecske, a több évi, gyermekgondozás céljából igénybevett fizetés nélküli szabadságon otthon lévő fiatalasszony, aki később azzal védekezik a felbőszült férj, a lelkiismeret, esetleg a bíróság előtt, hogy „Úgy éreztem, ismét bizonyítanom kell nőiességemet, azt, hogy még mindig vonzó vagyok”, vagy a lakótelepi jövő előtt menekülő, a felső tízezerbe avanzsálni kívánó, sima modorú bonviván, aki több fronton folytat háborút korosodó hölgyekkel látványosan szédelegve a hazugabbnál hazugabb házassági ígéretek között. A hadi szerencse azonban meglehetősen forgandó - mint azt mi férfiak mindnyájan nagyon jól tudjuk -, s a széltozó hamiskodására is könnyedén fény derülhet. Sokan hajlamosak rá, hogy azonosítsák a szexuális hűségben való megcsalást a hűtlenséggel, ami azonban csacskaság. Néha egy „olyan jól elbeszélgettünk”, meg egy „olyan rendes az a srác, de tiszta hülye, azt mondja, nem érdeklik a nők” sokkal veszélyesebb tud lenni, mint gondolnánk; az a lány, aki jobban érzi magát mással, mint velünk, anélkül, hogy akár egy ujjal is egymáshoz értek volna, lehet, hogy jobban megcsal bennünket, mint aki nem így érez, de azért lebonyolít egy tapétaszaggató, sikoltozós koituszt egy általunk ismeretlen gavallérral (bár ami azt illeti, ez utóbbi tett sem kutya). A kedvest cserbenhagyó hűtlen csaknem hétköznapi figurájánál valamivel ritkább, de annál ellenszenvesebb fajtája a hűtlen embereknek a barátot cserbenhagyó álnok barát. Ő az, ki nem látogat meg a kórházban, holott hetekig, nap mint nap arra visz az útja, majd felgyógyulását követően tréfával próbálja meg elúntni a

³⁵ Gerald Durrell: Szamártolvajok, 79. ol., Gulliver Könyvkiadó, Budapest, 1990. (Fordító: Kresznóczki Ágnes)

dolgot: „Hát akkor most mit kezdek a koszorúval, amit a sírodra vettem?”. Ugyancsak ő az, ki gyakorta kér tőled kölcsön, majd mikor megszorulsz és számítva rá, segítségül hívod: „betelik a pohár” és hirtelen „elege lesz belőled”. Hűtlen az a „barát”, aki a barátságokért hozandó áldozat meghozataláig „jóban-rosszban cimbora”, de a katonaságnál alattomban elintézi az írónknál (még a kihallgatás előtt), hogy őt engedjék haza a hétvégére és ne téged „arra az esküvőre, temetésre, vagy mire”.

A komikusan önemésztő aggodalmaskodó soha nem okozhat olyan kellemetlen, döbbséget meglepetést, mint az elvtelen szószegő, a csalfa kedves, vagy a hűtlen barát. Ezt példázza az Athéni Timon szomorú és tanulságos, Shakespeare fogalmazta története a barátaiban csalatkozott és ezért embergyűlölővé lett emberről. A most következő idézet azonban mégsem ebből való, hanem dr. Bartha András sárkányológus professzor könyvéből:³⁶

„Ha tehát a sárkányidomár virágot szed, igazat hazudjon!

Ha mégis lebukott, csak egy tanácsot adhatok, tagadjon, tagadjon a végsőkéig. Soha semmit ne ismerjen el, csak azt hangsúlyozza: a drága kis felesége mellett marad, mellette akarja leélni az életét. Ő az igazi, ami egyébként többnyire igaz is.”

54. Az álszenteskedés

Fölfoghatnánk az álszenteskedést úgy, mint jámborság látszatát keltő színlelést.

Álszenteskedő az az ember, aki meglátván bármelyik „egyedül üdvözítő” vallásban a siker lehetőségét, feladja korábbi „vad lázadó” mivoltát és megtért báránnyá vedlik, mintegy „vallási köntösben” műveli ugyanazt, amit korábban, csak sokkal jövedelmezőbbben, a pontosan átgondolt üzleti megfontolások pediglen a malaszttal teljes áhítat kódébe vesznek, a homályos, Örökkévalóra, Szentháromságra, örök boldogság országára vonatkozó utalásai - igazi hit híján - tartalom nélküliek maradnak. Könnyű átlátni azon a szítán, mit a szent életű és erős hitű polgár tart szemünk elé, mikoron istenfélő jámborságában megpróbálja a Mennyei Birodalmát evilági körülmények között megteremteni, evégett Istennek szentelt gazdasági társaságot hoz létre, irodaként saját lakását jegyezteti be, és annak felújításából, berendezéséből álló költségeket leírja az adóból, saját jövedelmét pedig ravaszdi könyvelőkkel minimális közteherviselés mellett javarészt költségként számoltatja el - mindezt Isten nevében. Ekként lesz legalább oly módon hasonlatos a szentekhez, hogy neki is maga felé hajlik a keze. (Máskülönben az igazi szentektől könnyedén elhatárolhatóak, tekintve, hogy az igaziak egytől egyig meghaltak.) Amennyiben azonban az álszenteskedés párosul az irigységgel, még az is megeshet, hogy az illető a nyugati autót a „sátán művének” titulálja. Különleges az egyházi ingatlanokat foggal körömmel visszaharácsoló esete, kik a több évtizede mások által elszenvedett sérelmeket saját hasznukra orvosolják, mindezenközben - célszerű időre - felfüggesztik a felebaráti szeretetre, valamint a kenyérrel való dobálózásra vonatkozó tanokat. A kilakoltatott bérlőkre, a munkanélküli maradt tanárokat aztán ájtatosan mosolyognak. Mint ismeretes a történelemből, annak is legsötétebb korszakaiból, egyes nagyhatalmú, istenfélő személyiségek odáig vitték „alázatos, erényes jólelkűségükben”, hogy mások paradicsomi boldogságát szem előtt tartva, képesek voltak keresztes hadjáratokban mézsárszékre küldeni

³⁶ Dr. Bartha András: Kézikönyv a nők elsárkányosodásáról, Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat, Planétás könyvek sorozat, 1988., 88. ol.

gyerekeket, ezerszámra szörnyen megkínozni és kivégezni az Istentől elrugaszkodott szentségtagadókat. A krónikák azonban nemcsak szadista és tömeggyilkos „igazhitűek” rémtetteiről szólnak, hanem csaknem mind a tíz parancsolat valamilyen formában történő megszegéséről, igen gyakran a „ne paráználkodjál” áthágásáról. Még ma is kedvelt témája a bulvár-, pletyka- és szennylapok különböző színes tudósításainak a bűnbeesett pap vagy apáca esete. (Mentségükre szolgáljon, hogy a hazugságot nemhogy a Büntető Törvénykönyv, de még maga a Biblia sem tiltja kifejezetten híres Tízparancsolatában.) Az álszenteskedés különleges - a vallási vonatkozásoktól mentes - megnyilvánulási formája az úgynevezett „fizetett forradalmár lét”. Ez a különleges típus nem áthat abécéből piát lopni, lepusztult ruházatot magára ölteni, magatartásával az elidegenedett világgal szembeni utálatát kifejezésre juttatni (egyben saját túlérzékeny lelkét a lázadás oltárán feláldozni) mindezenközben a város elit negyedének egyik tekintélyt parancsoló villájában lakó milliomos szülők egyengetik útját az egyetem felé, pénzelik a kisfiú költséges időtöltéseit: lemezkiadás, lázadó körutak a világban, művileg előállított „siker, pénz, nők, csillogás”. A lányos ábrázatú, finomkodó fizetett forradalmár minden tetteben érződik, hogy az agresszív megnyilvánulások kizárólag a túlérzékeny lélek önkéntelen, védtelen rezdüléseinek és nem valamiféle gonoszságnak születtei; ő az, aki egyre nyomorultabb világunkat nem képes olyan kispolgári közönnyel elviselni, mint mi egyszerű emberek, aztán ha belefárad a fene nagy lázadásba, kifújja magát Monaco egyik előkelő szállodájában a papával és a mamával. Az álszenteskedés enyhébb, rejtettebb, de mindenképpen gyakoribb formája az álszerénység, mikoron az illető dicsekedhetnékjét épp a szerénység álcája mögé rejtene, de csak annyira, hogy a „takargatnivaló” még jól kivehető legyen. Agyafúrt dolog! Néha nem is nagyon vesszük észre, olyan ügyesen lebbenti fel önkezűleg a maga szötte, áttetsző leplet: „Tudod, annyi bajom van ezzel az új kocsival; igaz, hogy kevesebbet fogyaszt, mint a régi luxus autóm, de sokkal nagyobb és nehezebben fér be a cégem új irodájának garázsába!”. Szándékosan a végére tartogattam egyik kedvenc figurámat, a fenti álszenteskedő karakterek szellemes elegyét, a „hétköznapiok szent emberét”. Ő az, ki vizenyős tekintettel; a puhányabb harmincasokra jellemző pocakkal; a nem huszonéves kort leplezni hivatott, inkább rendellenes szörzetnek nevezhető szakállal; valamint az okkult tudományok, a misztériumok tárgyköréből származó félműveltséggel rendelkezik. „Halkszavú lélekfinomsággal” adja elő ködös tanait az őt ezért feltétlen csodálattal jutalmazó, köréje csoportosuló fiataloknak. Ha nem jut eszébe semmi, az áhítat csendjét kéri és míg fiatal közönsége borzong a gyönyörtől, ő lázasan gondolkodik a következő, vitatémaként feldobandó hülyeségen. Ha olyasmi kerül szóba egy vita során, amire nem tud sem helytálló, sem elég ködös választ adni, „bölcse” elmosolyodik: „minek is magyarázzam, te ezt még nem értheted”. Bomló értékrendű hétköznapijaink sarlatánja ő, egy kicsit „próféta”, egy kicsit „forradalmár”, de nagyon álszent.

Míg a hűtlen hirtelen mutatja ki foga fehérjét és okoz döbbséget, addig az álszent felismerésére időt kell szentelnünk. Ha megtörtént a beazonosítás, nem különösebben nagy gond megmosolyognunk őt - feltéve, hogy nem éppen annak az inkvizitornak az álszenteskedését ismerjük fel, aki lábunkra illeszti a spanyolcsizmát. Idézet következik Girolamo Parabosco, *Hogyan jött ki a prédikátor a lábából?* című, vérbeli, itáliai reneszánsz környezetben fogant és íródott elbeszéléséből.³⁷

³⁷ A rettentő kukkubusok II. kötet, 472. ol., Európa Könyvkiadó, Budapest, 1983. (Fordító: Schéry András.)

„Manapság is hallani őket nagy hangon prédikálni a templomi szószékről meg a tereken, hogy ne vessünk szemet a más asszonyára és osszunk alamizsnát; ám mindezt avégett prézsmitálják oly buzgón, hogy mások biztosabban engedjék őket otthonukban forgolódni, s mint szűkölködő és szent életű személyekre, rájuk hagyják drága javaikat, megfosztva ezektől rokonaikat s igen gyakran még édesgyermeküket is, ők pedig nevetve mindenki balgaságán, ki csak jövedelmüket növeli, még jobban pöffeszkedhessenek s gazdagíthassák balvégről született porontyaikat s az emezeket szülő becstelen némbereket.”

55. A lovagiatlanság

A lovagiatlanság nem más, mint a gyengébbeket, különösen a hölgyeket tiszteletben tartó, udvariasság támasztotta követelmények, úriemberhez nem méltó fitymálása.

Lovagiatlan az az ember, aki társaságban annak a módfelett kellemetlen helyzetbe került hölgynek a kárára tréfálkozik, akinek félig-meddig rejtve maradt szellentését a jóízű társaság - a fenti tréfálkodás híján - egyébként eltusolta volna. Nemkülönben bújik ki egyszerre a szög a zsákból, annak a fickónak az esetében, ki a házasság előtt virágosóval halmozta el kedvesét, viselkedése példaszerűen úriemberhez méltó volt, majd az „igen” után hirtelen átalakult napilap mögül, fürdőköpenyben „fiamozóvá”. Lovagiatlanság valakiről, annak háta mögött, kellemetlen tartalmú megállapításokat tenni, annak gyengéit megtárgyalni, különösen akkor, ha az illető halott, vagy hölgy (a halott hölgyekről nem is szólva). Az előbbi kitétel még fokozottabban érvényesül, ha a megállapítások az érintettet a szexualitás oldaláról támadják. Enyhén szólva nem gentlemanhez illő dolog névszerint említett hölgyek kapcsán megvitatni bizonyos szexuál-technikai, szexuál-stratégiai problémákat. Ez még az olyan enyhe esetekre is vonatkozik, mikor nem történik más, csak az illető férfiú egyértelmű mosollyal ajakán felel cimborája kérdésére: „Egy úriember ilyen helyzetben nem beszél... de még ha tudnád, hogy mennyire nem, juhijjj!”. A lovagiatlan ember természetesen nemcsak a távollévők számára kellemetlen; társaságban gyakran kérdezi meg hölgyektől, hogy „Hány éves is, maga kedves?”, majd hallván a választ hozzáfűzi: „Ahhoz képest egész jól néz ki!”. „Miért is vált el maga tulajdonképpen?” szól a másik típuskérdés, melyről igen könnyen megismerszik a lovagiatlan ember, különösen ha „tréfásan” kacsintgat hozzá. Magát érdekes módon épp az ellenkezőjének képzei, mint ami: szilárd meggyőződése, hogy az illemszabályok erdejében senki más nem képes oly biztonsággal eligazodni, mint ő, ezért aztán gyakran kioktat másokat: „Maga nem tudja, kisasszony, hogy bemutatkozásnál a hölgyeknek nem kell felállniuk?”. Nem átalítja mások figyelmét felhívni arra, hogy nem jól ejtik az adott idegen szót, az ABC-ben porig alázott öreg néni ráadásul azt követően mindig „kecsü”-nek fogja hívni a ketchup-ot. Ő lesz az, ki - hivatkozással az ismert illemszabályra - előzékenyen a jobbára engedi a hölgyet, aki így kénytelen lesz a tátongó szakadék szélén folytatni a kirándulást. Eleven és szomorú intő példák lehetnek a hölgyek számára azok a póru jár lányok, kiket indokolatlanul hosszú időre egyedül hagyott „lovagjuk” a színházi előadás szünetében, vagy a szórakozóhelyen. Az indokolatlanság persze csak a hölgy részéről áll, a pimasz fráter közben már javában flörtöl avval a nőcivel, akit még a másik hölgy társaságában is folyamatosan „stírolt”, esetleg színházi látcsövével pásztázott. Ugyancsak ő az, ki „aszfaltbetyárként” nyílt utcán, pisszegés, hangos megjegyzések útján kíván ismeretségeket teremteni; az a fiatal lány aztán, ki enged a csábításnak, hamarost kénytelen lesz elszenvedni a fiatal ember erőszakoskodó „segítségnyújtását a gyengébb nemnek” nyakláncok, karkötők felvétele során. Hajlamos célzásokat felfedezni, ott nem lévő felhangokat meghallani a lányok szavaiban, s az így levont

téves következtetések nyomán erőszakoskodni, rosszabb esetben Bogart és Belmondo „példáját követve” még egy-egy pofont is lekever. Házibuli után a döntő jelentőségű hazakísérési machinációk során képes csatlakozni egyik régi hölgy ismerősehez és az őt hön kapacitáló új lovaghoz harmadiknak. Tapintatlanságból folyó tiszteletlenségét néha csellel fedezi: miután kezdi kellemetlenül érezni magát a villamoson az udvariatlansága miatt feléje intézett szitkok, megjegyzések, szúrós pillantások okán, nemhogy átadná helyét a mellette ácsingózó roskatag öregembernek, de még színjátékba is kezd: leszállván a járműről fájdalmas arcot vágva jelzi, hogy sebesülése iszonytató fájdalommal jár, amit még a magafajta kemény fickó sem tűrhet anélkül, hogy arcizmai egyszer-egyszer meg ne ránduljanak. Ha ismerős öreg néni csatlakozna hozzá a villamosmegálló felé vezető úton, vagy eleve elzárkózik a társalgástól, vagy illetlenül, gorombán leszólja az idős hölgyet lassúságáért. Idősebb urakkal - anélkül, hogy azok azt felajánlották volna - tegeződik és ha azok ezt nem veszik jó néven, félvállról és visszakézből kiosztja őket. Ő az, ki a tiszteletet ízlése és érdekei szerint osztja és tanúsítja; az egyszerű takarítónő örülhet, ha egy hangtalan főbiccentés helyett odabök neki egy „jónapot”-ot, míg a főnök csinos kislányát nyájas „kezicsókolom”-mal és mély meghajlással üdvözlí. Ha a hölgyek nem látnak át időben a szitán és elmulasztva a kötelező óvatosságot netán fényképet találnak adni az efféle pernahajdernek, ne csodálkozzanak, ha egy szépnapon (sorstársaival együtt) találkozik önnön arcképével egy „viccből” készített tablón, valahol a városközpont egyik frekvenciált helyén lévő üzlethelyiség kirakatában, amely tablón ő, mint az egyik hálás tanítvány képezi majd a „mester” fejét glóriaként övező babérkoszorú egyik levelét. Némi-képpen a surmósággal rokonítható az a lovagiatlan megnyilvánulás, mikoron az illető társaságban népies szólásokat idézget avval a célzattal, hogy a címzett majd „ingeként magára veszi azokat”; erre a jelenségre szolgáltat kitűnő példát Friedrich Dürrenmatt: A bukás című művében:³⁸ „Szűzen lép be a lány a lócsiszár házába, és lotyóként jön ki tőle”, „Rühes farkasnak rühes a barátja”. A lovagiatlan megnyilvánulások külön nevesített csoportja - tekintve annak speciális jellegét - a sportszerűtlenség. A fair play íratlan szabályainak felrúgói azonban nemcsak a sportpályák levegőjét rontják; bizonyára mindnyájan kaptunk már „övön aluli ütést”, még akkor is, ha elenyésző hányadunk fordult meg ökölvívó ringben.

Igaz, az álszenteskedésben rejlő alattomoságtól a lovagiatlanság - leszámítva egy-két kirívó esetet - a sportszerűtlenség köréből ment, ettől függetlenül is legalább annyira kellemetlen dolog. Régebben ebből származtak az úgynevezett „lovagias természetű ügyek”, ami - tekintve a rengeteg elfolyt vért - bizonyosság lehet arra, hogy eleinkben komoly hajlandóság mutatkozott a lovagiatlanság társadalmi szintű visszaszorítása iránt. Clair Vilmos a Párbaj-codexben³⁹ erről a következőket írja:

„Ezer év dicsőséges tradíciói, nemzeti függetlenségünk büszke önérzete, fajunk ősi harcias jellege, véralkatunk, szigorú fogalmaink a becsületről s a női eszmény, amelynek még mindig a lovagkor magasztos idealizmusával hódolunk, mind szinte predesztinálnak bennünket a párbajra.”

³⁸ Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990., 45. ol., fordító: Horváth Géza.

³⁹ Móra Ferenc Könyvkiadó, 1992., a Singer és Wolfner Kiadó, Budapest, 1914-es, hetedik, bővített kiadásának reprint kiadása.

56. Az ízlésficam

Az ízlésficam nem más, mint szépérzék híján beálló értékrendzavar.

A ferde ízlésű ember „alpesi típusú” házat épít az Alföld kellős közepén, esetleg ha több pénze van „mesés maharadzsza palotát” emel a szomszéd társasház mellé. Udvarában csilicsálóra festett autógumikból épített kicsiny kerítés jelenti a „kellemes színfoltot”; elzárható forrású patakocska csörgedez végig a kertecskén, ahol mosolygó törpék és egy hűséges nipp-eb révedeznek. Ő maga egy műanyagból készült faszéken ücsörög, ruháját szellemes tervezők dobozos Coca-Cola image-ra tervezték (egyszínű, vadító piros kezes-lábas, oldalán a megszokott fehér felirat). Kezében egy kellemes olaszországi kirándulást idéző „pápás nyalóka”, s miközben a fotókat nézegeti (Pisa: ferde torony megtámasztása, stb.) be-bekapogatja a Szent- atya fejét. Ugyancsak ezen a kiránduláson szerezte be a kis kacsintgatót feszületet, melyen az Isten fia - attól függően, hogy milyen szögből nézed - hol lecsukja, hol pedig felnyitja szemeit. Ekkor jelenik meg kedves felesége, kiszőkített (és kissé lenőtt) hajjal, világító narancs műkörmökkel, lábujjain világító zöld körmökkel (a nagylábujjánál kiszakadt necc harisnyával), kezében valamelyik romantikus regényújság 135. számával, vállán „Mona Lisás törölköző-vel”. Erotikus léptekkel elhalad az aranyozott keretbe foglalt, hajtogató naptárból kivágott, koszos talpú akt fotó előtt, majd elérve az ő „cunci mókusát” cicásan hozzásimul és a regény-újságtól felbuzdultan megmutatja neki az esti hóka-mókához frissen beszerzett új játékszer- t: egy Miki Egér fejű gumi óvszert. A WC-ben három fotó van kiragasztva, egy a már említett akt naptárból, egy másik, amelyen virágcsendélet látható, egy harmadik pedig Leonardo da Vinci Utolsó vacsoráját ábrázolja „rendesen kiszínezve”; a fotók mellett szellemes, gót betűs felirat díszel: „Itt még a legbátrabbak is beszarnak!”. A lakásban a sokkal praktikusabb és igénytelenebb művirágok díszelnek. A szülők negédes románcát a „Superman” trikós kis- gyermek szakítja félbe, majd teszi még édesebbé, aki a napokban kapott új játékszerével lép be. Kezében egy mini műanyag jászol, benne a bibliai szereplők élethű másai (bár a csecsemő Jézus egy kicsit Quasimodo jellegűre sikeredett - talán a fröccsöntőgép hibája). A tv készülék tetején matyó hímzésű terítő található, a sarka kissé belóg a képernyőbe; a terítő közepén egy FTC mezbe öltözött nipp labdarúgó áll, bal lába alatt piros pöttyös labda, bőre hófehér (csak két orcáján látható némi pír), sérója „belőve”. A konyhában láthatsz számtalan műemléket, nevezetességet; egy értékes teáscsésze-készleten híres festmények láthatók, a kancsón pedig egy festő; a borsdaráló sógoréktól kapott francia szuvenir: Eiffel-torony formájú; a konyha- szekrény tetején pedig mi állhatna más, mint „stílusosan” az Utolsó vacsora három dimenziós, gipsz-öntet változata. Az ízléstelen ember szereti a különféle „tréfás” szörny-maszkokat (ide értve a Fidel Castro maszkot is), a „fing-szagú-sprét”, az elasztikus műanyagból készült műhányást, a lakodalmas rockot, az RTL éjféli sztriptíz című műsorát.

Általában az emberek, ha rájuk lenne bízva, inkább a lovagiatlanságot választanák, mintsem az ízlésficamot, merthogy lovagiatlannak lenni talán kevésbé megalázó dolog, bár a külvilág számára legalább annyira kellemetlen. A téma tekintélyes szakértője: Gillo Dorfles, A giccs című művében⁴⁰ számtalan képes illusztrációt és szakszerű magyarázatot szolgáltat az ízlés- telenség tengerében eligazodni kívánó vándor számára:

„Befejezésül azt mondanám: a giccs mindinkább korunk tipikus megnyilvánulásává válik, s olyan hatalomra tesz szert, amellyel bajosan szegülhetnek szembe írárok, intelmek, tiltako- zások. Az ember az, aki mindinkább átalakul giccsemberré, és elégedett ezzel az átalakulással - ha nincs is mindig tudatában.”

⁴⁰ Gondolat Kiadó, Budapest, 1986., 9. ol. (Fordító: Schéry András.)

57. A magamutogatás

A magamutogatás, hogy fogalmilag körülhatároljuk: bántóan, ízléstelenül személyes, feltűnési célzatú megnyilatkozási mód.

Magamutogató az az ember, aki a szabadstrandon önnön mezítelenségével tüntetőleg hirdeti ember és természet egységét, holott rajta kívül senki sem választotta a pőreségben rejlő örömöket (a naturista strand 500 méter távolságban található). „Aki nem szereti, ne nézzen oda; ha pedig undorodik saját testétől, öltözzön fel és menjen sétálni a városi kőrengetegbe!” mondja és a megbotránkozó öregasszonyok rémületére „polgárpukkasztó” táncba kezd. A másik véglet, mikor valaki túl sok ruhát (helyesebben: kacatot) vesz magára. A magamutogatás ezen formáját bizonyos hölgyek (és tegyük hozzá lovagiasan: férfiak) „szakmájukból” kifolyólag, hivatásszerűen produkálják. Bár a kurtizánok magamutogatása már inkább a theophrasztoszi magakelletés (nem jó célzatú, tetszést hajhászó érintkezési mód) fogalomkörébe tartozik. A különbség tehát a célzatban rejlik, a magamutogatásnál ez egyértelműen a feltűnés; tisztábban magamutogatók tehát azok, akik kihívó színű maskarákat, funkciótlan, de feltűnő formájú lábbeliket, orrba- és fülbevalókat tucatszám’ öltenek magukra. A legszánalmasabb az egész dologban az, hogy ezek a nagyon „egyéni” viseletek, mind-mind ugyanolyan formában térnek el az átlagostól, szinten megtévesztésig hasonlítanak egymásra, így éppen azt veszítik el, amire a leginkább törekednének. Igaz, léteznek különféle egyénieskedő, magamutogató irányzatok, de ez sem változtat alapvetően a lényegen: alapvetően eltér egymástól a bozontos, lepusztult, ámde intellektuális társadalom perifériáján ücsörögve „bölcse” lázadó „filozófus”, illetve az extravagáns, legutolsó divat szerint öltöző, arisztokratikus „playboy”, csupán annyi a probléma, hogy a sok „filozófus” és a sok „playboy” között nagyon nehéz felismerni épp azt, akit tegnap láttunk. A magamutogató ember, ha történetesen a tollforgatók táborából való, előszeretettel ír magánéletének legintimebb szféráiról, a legleplezetlenebb öncélúsággal. Ilyen módon nyerhetünk néha betekintést bizonyos írók magömléseinek, orgazmusainak, esetleg impotenciájának részleteibe. A jó ízlésbe vágó, gátlást nem ismerő őszinteség néha már olyan beteges fokú kitárulkozásba csap át, amely inkább nevezhető ferdeségekkel, kóros hajlamokkal való hengegésnek, mintsem nyíltságnak. A magamutogatási kényszeren túl semmivel sem magyarázható meg, hogy miért kell valakinek kocsmái társaságban maszturbálási szokásairól, esetleg a fürdőkádban történő fingás rejtelmeiről beszélnie. Néha a magamutogatási késztetés olyannyira elhatalmasodhat, hogy az már patológiás esetben számít és mint ilyen, az orvostudományra tartozik annak megszüntetése. Az ilyen szintű eltorzulás általában már csak akkor szúr szemet az embereknek - és persze az orvosoknak -, mikor az illető kóros magamutogatási hajlandósága lemeztelenített nemi jellegű testrészeinek mutogatásában nyilvánul meg, többnyire a leginadekvátabb helyszíneken: forgalmas buszmegállóknál, tömegrendezvényeken, világszerte sugárzott események megnyitó ünnepségein, stb. Míg az exhibicionizmusba hajló magamutogatás motivációi között nagy szerepet játszanak a szexuális késztetések, a frusztráció, addig a feltűnési viselkedés esetében ez egy kicsit háttérbe szorul, helyét átveszi az önimádat. Az extrém hajviseletek, ékszerek, maskarák szexuálisan egyáltalán nem vonzóak, sőt! Maga az „elkövető” sem gondolhatja komolyan, hogy egy mellbimbóba tűzött fülbevaló, az orrkarika, a lila haj, esetleg a fenékre tetovált halálfej vonzó lehet! Egyszerűen arról van szó, hogy a fenti praktikákat látván az emberfia óhatatlanul megrökönyödik, s ezt egy nárcisztikus beállítottságú személyiség könnyen betudhatja annak, hogy ellenállhatatlanul varázslatos lénye „lám, megint letaglózott egy kispolgárt”.

Talán célravezetőbb, ha ezúttal az ízlésficamot és a magamutogatást nem szembe, hanem párhuzamba állítom: rokon jelenségek, gyakran együtt jár a kettő. Mi más ránthatná le jobban a leplet a magamutogatáshoz hasonló felszínes tulajdonságokról, mint az emberi viselkedésen

tudománya? A legnevesebb humánetológusok egyike, Desmond Morris, Testközelben című művében⁴¹ az alábbi, idevágó sorokat olvashatjuk:

„... minden arra irányuló nekikeseredett igyekezetünk ellenére, hogy külsőnk minél jobban eltérjen a többiekétől, ... mindannyian alapvetően ugyanolyanok vagyunk. A furfangos csecsebecséken, karpereceken, frizurákon és kozmetikumokon túl sokkal több bennünk a közös vonás, mint amennyit általában bevallunk magunknak. Szeretjük azt képzelni, hogy a mi törzsünk, legyen akár Új-Guineában vagy New Yorkban, valahogy mégiscsak jobb, mint a többi, és egészen távol áll másoktól - de ez csak afféle törzsi észjárás. Ha komoly dolgokról van szó - mindannyian egyek vagyunk.”

58. A rasszizmus

A rasszizmust úgy foghatnánk fel, mint bizonyos külső jegyek alapján elkülönített embercsoportokkal szembeni felsőbbrendűségbe vetett szilárd hitet.

Rasszista az az ember, aki fittyet hányva a biológusok, filozófusok érveinek, önkényes alapon több emberi fajt különböztet meg és áldja szerencséjét, hogy ő véletlenül épp a magasabb rendű fajhoz tartozik. A színesbőrűek között kitört zavargásokat alapnak érzi a „niggerezésre”, s közben megfélemledik mindkét, fehérek között kiobbant világháborúról. Képes embercsoportokat felruházni egyébként egyedi emberi rossztulajdonságokkal; az arabok, néger, cigányok például „büdösek” (nem veszi figyelembe, hogy senki sem bűdös, ha mosdik és ő is bűdös, ha nem mosdik), a saját illetve a haveri eredetű szagok természetesen a vagány férfiasság attribútumai közé sorolandók. Eszébe sem jut, hogy bizonyos távolkeleti népcsoportok - ellentétben velünk, fehér emberekkel - egyáltalán nem rendelkeznek hónalj táji szagmirigyekkel, Japánban például, aki rendelkezik ilyesfélével, azt „betegnek” tekintik: „osmidrosis axillae”, egy időben még a katonai szolgálat alól is felmentették őket,⁴² szóval mások minket tekinthetnének ugyanilyen alapon és egyben alaptalanul bűdösnek. Az egyedülálló emberi teljesítményt elérő színesbőrű sportoló, vagy jazz muzsikusz szerint csak azért marad fehérbőrű ellenfél nélkül, mert a fehérek más, „komolyabb területeken találják meg az önmegvalósítás lehetőségét”. Ki sem fog a gyalázkodásból, az emberi méltóságot sértő kijelentésekből és szörnyen meggondolatlan megnyilvánulásaival nem a fehéreket, hanem saját magát, mint egyént fokozza le alacsonyrendűvé; ők lesznek azok, kiknek kellő „gondolati mosakodás híján” tisztátalanok, vagy, hogy a fentebbiekre visszautaljak, a színesztézia eszközével: „büdösek” maradnak gondolatai. Előszeretettel hasonlítja a színesbőrűeket a majmokhoz, akikkel genetikailag ő is ugyanolyan rokonságban áll, sőt gondolkodási szintet tekintve még ő az, aki közelebb helyezkedik el a főemlősökhöz (persze a rosszindulatot leszámítva, amiben biztosan felülmúlja még embertársait is). Álláspontom szerint a „rasszista” kifejezés tágan értelmezendő. A külső jegyek ugyanis nem csupán rasszikus jellegű jegyek lehetnek, szívem szerint én a sovinsztákat is a rasszisták közé sorolom, akik persze magukat - mintha ez bármire mentség lehetne - nacionalistáknak nevezik. (A kiindulási alapot tekintve nem sok a különbség: a sovinszta más népek gyűlöletén keresztül érzékelteti hazája - és persze benne saját maga - iránti féktelen tiszteletét, míg a nacionalista finomabb ennél, csak hasonlítgat más népekhez és így állapítja meg, hogy mennyivel különb hazája és ő a többiektől; lényegét

⁴¹ Gondolat Kiadó, Budapest, 1990., 17. ol. (Fordítók: Demeter Mária, Kállai Erzsébet, László János, Siklai István, Veszprémi Éva.)

⁴² Desmond Morris: Testközelben, 141. ol. (lásd: 41. jegyzet)

tekintve mindkettő a hazaszeretettel kapcsolatos fogalomzavarban van és mindkettő kívül-állók rovására.) A nacionalisták képesek az állampolgársághoz genetikai jegyeket kapcsolni. Ráadásul ezek a „fajspecifikus” jegyek egy egyértelműen körülhatárolható, pontos „értékrendet” követnek és jeleznek, ahol mindenkinek megvan a maga helye. Ezen az „értékskálán” emberi fajok, népek, nemzetek, tehát csupa ködös, körülhatárolhatatlan, abszurd fogalom szerepel. (A nép és nemzet fogalmat még a nemzetközi jogászok sem tudták körülhatárolni, azt csupán mint definiálatlan, de mindenki által ismert fogalmat használják.) Míg az egyik nép alsóbbrendű fejletlenebb gazdasága és életszínvonala miatt, addig a másik nép - ki ilyen vonatkozásban előrébb jár - „neoprimitív”, ahol „elenyésznek a nemzeti identitás talajából táplálkozó igazi értékek a kultúrában és a művészetben”, ahol „mindent elöntött a jóléti társadalom mocska”. Érdekes jelenség (a rasszizmus kategóriáján belül maradva) a nációkon belüli nacionalizmus. Ez egyfajta túlfűtött lokálpatriotizmus, minek keretében a fentiek analógiájára utalják egymást az ország különböző tájain élők. A szombathelyi rasszista „ázsiaiak” minősíti nyíregyházi kollégáját és legszívesebben karanténba záratná és csak védőoltások után engedné be Sabaria ősi városába a „tírpákok”; míg emez ki nem állhatja a „krobót”, kinek földjén „lámpással röpködnek a vasi csókák, oly nagy a sötétség.” Ugyancsak a rasszizmus tárgykörébe tartozik a nemek szerinti megkülönböztetés, és az ehhez kapcsolódó rangsorolás, különös tekintettel annak feminizmus néven közismert válfajára. (A feministák szerint csak azért nem létezik a „maszkulinizmus”, mint fogalom, mert maga a jelenség oly annyira általános és alapvető, hogy annak megnevezésére semmi szükség.) A feminista a férfiakat olyasféle alacsonyabbrendű fajként látja, mint amilyenek a gorillát képzei, vagyis félelmetes fizikai erejével gyakran visszaélő brutális szörnyetegnek (pedig mi nagyon jól tudjuk, hogy a gorilla jámbor növényevő, aki csak akkor támad, ha felhergelik). Az állatkertben is „szolidaritásból” a nőtény majom védelmére kel és megállapítja, hogy a hím milyen pocsek, majd hozzáteszi: „de ez legalább nem részeges, mint a férfiak”. A hétvégi eltávozásra hazatérő kiskatonában az elállatiasodott szatírt látja, aki elől jobb kitérni az utcán. A leszerelő kiskatonák viselkedése pedig annyira felháborítja, hogy legszívesebben a leszerelést bűncselekménynek minősítené. A feminista az a jellegzetes nőtípus, aki nem hagyja, hogy a férfiak annak rendje, módja szerint tenyerükön hordozzák, hanem ádáz küzdelembe bocsátkozik velük: férfias értékrend szerint akarja őket legyőzni. Ahelyett, hogy csinosan öltözködne és megtanulna jól táncolni, hogy sikere legyen az iskolai bálon, inkább nekiáll pofozkodni meg birkózni fiú osztálytársaival. A feminizmushoz hasonlóan akad még sok - egyéb paraméterek alapján - „rasszizáló” csoport, elég a vallási fanatikusokra, vagy a generáció gyűlölőkre, esetleg a brutálisan sznobokra utalnom, de ezek mind eltörpülnek jelentőségüket tekintve a „klasszikus fajgyűlölők” mellett, akik a zsidó-, illetve a cigánykérdés megoldása kapcsán ilyesfélét mondanak: „Elismerem, hogy Hitler és Mengele örültek voltak, de azért volt abban valami, amit írtak!”.

A rasszizmus igen alattomos rossztulajdonság, észrevétlenül teszi rabjává áldozatát, aki - ellentétben a nevetségessé, majd szánandóvá váló magamutogatóval - fokozatosan válhat egyre veszélyesebbé! Idézet következik az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából:⁴³

„1. cikk. Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell, hogy viseltessenek.

2. cikk. Mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyoni, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül hivatkozhat a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra.”

⁴³ ENSZ, 1948 december 10.

59. Az idegesség

Az idegesség valójában a nyugtalanság keltette feszültség másokon történő levezetésének módja és eszköze, az ingerlékenység álcája mögé rejtve.

Ideges az az ember, aki lehülyézi feleségét, aki a családok közötti baráti összejövetel keretében a kenyér kisebbik felét vajazza meg. Ő az, ki gyermekét hurcolászva a városban hirtelen bepörög gyermekének egyébként teljesen helyénvaló kérdésére: „Apa, hová megyünk már megint?” és a következőt válaszolja: „Hogyhogy hová? Uruguayba!” és a nyomaték kedvéért még egy pofont is ad. Ha a vacsoránál felborít valamit az asztalon, harsány káromkodások után azt kezdi el szidni, aki „kihordta oda azt a sok hülyeséget”. Ugyancsak ideges az a Londonban kiránduló magyar turista, aki elszámolta költségvetését, s ezért beköszöntött nála az éhkopp, majd ezt hangos magyar szidalmak kíséretében veti szemére a szembejövő idegeknek: „Mocskos, szemét kapitalisták!”. A feszültséget levezetni kívánó embereket szinte vonzzák a különféle sportesemények, ahol különösebb kockázat nélkül lehet szidni a bírót: „Földet rá!”. Az ideges ember gyakran csap földhöz poharakat, majd szidja az anyját a gyártó cég igazgatójának, mert hogy az „nem képes a rohadt poharait törhetetlen üvegből csinálni”. A legidegesebb emberek szokása, hogy emberöléssel fenyegetőzzenek; aki még ennél is idegesebb az a gyilkos. Az ideges ember saját bevallása szerint inkább csak „mérges” - ez a meghatározás van hivatva elvenni az idegesség kicsinyes életét, s tekintélyt parancsoló méltóságteljességet kölcsönözni neki. A „mérges” ember összevont szemöldökkel ad hangsúlyt haragvó tekintetének és miként a lázadást megsejtő császár zengi el dörgedelmeit; a baj csak az, hogy a mindent elsöprő indulatok egy ártatlan, bár kétségkívül fiatalembertől származó és leányainak címzett, névtelen telefonhívás okán törnek a felszínre. Az ideges ember ki nem állhatja az őt bajából kigyógyítani kívánó „nyugtatókat” - érthető okból, hiszen a feszültség levezetetlen marad; nem úgy a védekezésre képtelen áldozatokat, akik épp kapóra jönnek: „El innen az utamból, vén trotty!” mondja a bolt bejáratában tébláboló öreg néninek; „Csak kerülj az utamba még egyszer, szétszedlek te seggfejt!” harsogja öntudatosan a gyorsan száguldo autóból; az útjába kerülő bogarakat pedig gyakran, se szó, se beszéd, széttrancsírozza. Az ideges ember nem szenvedheti az ablakát hangosan becsukó szomszédokat, neheztel a kertjében nemi életet élő macskákra, zokon veszi, ha a madarak „túl hangosan ordibálnak” ablaka alatt, haragra lobban, ha nem talál hétmagos kenyeret és kenguru-farok konzervet a sarki fűszeresnél.

Ellentétben a rasszizmussal, a rossztulajdonságként kezelt idegesség viszonylag szűk területen mozog. Az enyhe fokú idegesség senkinek sem tűnik fel, míg a nagyon intenzív, az elviselhetetlenség határán álló idegesség többnyire már csak - természetes környezetéből kiszakítva - a különféle elmegyógyintézetek zártosztályain figyelhető meg. Szabó István Andor, Az úriember című könyvében⁴⁴ ezt látja jónak megjegyezni:

„Közismert dolog, hogy az idegesség oly betegség, melytől a környezet jobban szenved, mint a beteg. Efféle mentegetőzésekre, hogy ideges vagyok és hogy manapság csak a paraszt nem ideges, azt kell felelni, hogy okot, magyarázatot mindenki könnyen talál idegességére, de az intelligencia dolga, hogy legyőzze vagy legalább mérsékelje arra a fokra, amellyel valaki a jól nevelt jelzőt még megtarthatja.”

⁴⁴ Gondolat Kiadó, Budapest, 1990. 30. ol.

60. A szélhámosság

A szélhámosság egyfajta mások lóvátétele általi, erkölcsi, illetve anyagi haszonhúzásra irányuló nemtelen törekvés.

Szélhámos az az ember, aki házassági ígéretekkel próbálja meg lerövidíteni az utat az első randevútól a koituszig. Ugyanez visszájára fordítva: szélhámos az a nő, aki csak megfelelő parti és komoly házassági ígéret esetén hajlandó engedni az unszolásnak, majd a biztonság kedvéért nem vesz be fogamzásgátlót, holott a palira vett fickónak azt hazudta. Érdekes módon gyakran vegyül a szélhámosság a stréberséggel. Akik ugyanis indokolatlan előnyöket várnak harmadik személyektől annak okán, hogy másokkal inkorrekt módon viselkednek, néha - nagy ravaszul - épp azzal viselkednek inkorrekt módon, akitől az előnyt várják. Megesik néha, hogy a stréber kisdíák megunja az előre tanulást és csak azért jelentkezik az órán még ha egy kukkot sem tud, mert bízik abban, hogy őt mégsem kérdezhetik állandóan. Igaz ritkábban, de azért jegyezték már fel a krónikák a diákokkal összejátszó és a szakfelügyelő irányában szélhámos tanárról szóló történeteket is. Ilyen nevezetes eset volt, amikor az illető csalafinta tanár előre megbeszélte beavatott, cinkos diákjaival, hogy aki tud, az jobbkézzel, aki nem tud, az balkézzel jelentkezzen, de mindenki maximálisan „aktív” legyen. A lóvátett szakfelügyelő aztán bódultan nézhette a „tanár-génusz” páratlan órai munkáját, aki nem egyszer kényszerült (a diákok nagy öröme) kínkeservesen kilábalni a csupa balkéz csapdájából: „Ó, gyerekek, hát ez tényleg annyira alapvető, hogy... hogy most... izé; menjünk is gyorsan tovább!”. Akik arcuk bőrét jobban kímélik, de az anyagi kockázatot vállalják a busás haszon reményében, azok inkább üzleti vállalkozásokba fognak és utánvéttel megvásárolható - és persze, ha nem válik be, visszaküldhető -, szexuális életet felpezsdítő, dohányzásról leszoktató, sikeressé tevő, szempillantás alatt lefogyasztó, sorsot előre láttató kiadványokat ajánlának fel számodra levélben. Igaz, a könyvek egy kicsit drágák, de az eredményt tekintve mindenképpen megtérülnek - ha másnak nem, a szélhámos vállalkozónak legalább. Ha az illető igazán nagymenő és ráadásul még szemtelenül cinikus is, akkor a „Hogyan gazdagodjunk meg?” cím alatt azt fogja részletes alapossággal leírni, hogy hogyan vert át téged és hasonszórú társaidat. A Büntető Törvénykönyv⁴⁵ 318. §-a, csalás címszó alatt a szélhámosság államilag üldözendő szeletét határozza meg: „Aki jogtalan haszonszerzés végett mást tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart és ezzel kárt okoz, csalást követ el”, azonban az sem véletlen, hogy a nehezebben körülhatárolható szélhámosság a maga egészében nem bűncselekmény, hiszen az igazi szélhámosság lényege, hogy jogilag megfoghatatlan: vagy a hétköznapi szintje fölé emelkedő nagystílúsága, vagy pedig a kisstílúság szférájában bóklászó, jogilag tolerálható mivolta miatt kiesik a jogalkotó látóteréből, mint például a dohányzó mivolta miatt, szánalmasan „nagyfiúságával” hengegő ficsúr; az álrészeg „beleváló srác”; vagy a vagány, bulizós entellektüel, ki azt színleli, hogy titkolná ugyan részegségét, de nehezen megy.

Nem is tudom, melyik a „jobb”, vagy a „kíváncsósabb” és főleg, hogy kinek: az idegesség, vagy a szélhámosság, az viszont biztos, hogy ez a két dolog nem megy együtt! Az idézet a szélhámosság egyik legnagyobb szakértő-tanácsadójától, Niccoló Machiavellitől való:⁴⁶

„A sérelmeket mind egyszerre kell elkövetni, mert így kevésbé érzik őket, és kevésbé bántanak; a kedvezéseket pedig apránként kell adagolni, hogy jobban érezhessék hatásukat.”

⁴⁵ 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

⁴⁶ Niccoló Machiavelli: A fejedelem, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987., 52. ol. (Fordító: Lutter Éva.)

Zárszó

A Jellemrajzok második kötetének megírásával szándékom szerint a filozófiában oly gyakran előbukkanó (s tudván-tudva elérhetetlen) cél: a tökéletesség felé való törekvés vezérelt: mintha be akarnám fejezni Theophrasztoz művét, pontot téve - az állandóan fejlődő emberi jellemről tudomást nem véve - a rossztulajdonságok felsorolásának végére. Azonban ravaszdi módon csak félig teszem ezt, inkább útjára indítok egy sorozatot, mely kétezer évente íródott vékony kis kötetekből áll...

Debrecen, 1992. augusztus 27.

Zeke László